

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Bilal SEZER

**HATTAT HULÛSİ EFENDİ'NİN HAYATI,
SANATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof.Dr.Naci OKCU

ERZURUM-1996

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ : TA'LİK YAZI	
1- Doğuşu ve Gelişmesi	
1.1. Kadîm Ta'lik.....	1
1.2. Nesta'lik.....	3
1.3. Ta'likin Osmanlı'ya Geçişi ve Gelişmesi.....	5
1.4. Türk Ta'liki.....	5
2- İran Talik Mektebi İle Türk Ta'lik Mektebi Arasındaki Farklar.....	7
3- Husûsiyeti.....	8
4- Çeşitleri	
4.1. Hurde (Hafî) Ta'lik.....	9
4.2. Meşk Ta'liki.....	9
4.3. Celi Ta'lik.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM : HULÛSÎ EFENDİ'NİN HAYATI VE TALEBELERİ

1.1. Hayatı.....	10
1.2. Vazifeleri.....	12
1.3. Hat Hocaları.....	12
1.4. Talebeleri	
1.4.1. Kemal Batanay.....	16
1.4.2. Halim Özyazıcı.....	18
1.4.3. Macit Ayrar.....	20
1.4.4. Mahmut Yazır.....	21
1.4.5. İmamzâde Hamdi Efendi.....	22
1.4.6. Hamit Aytaç.....	24
1.4.7. Hafız Ahmet Hamdi Tezcan Efendi.....	26
1.4.8. Vehbi Efendi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM : HULÛSİ EFENDİ'NİN SANATI

2.1. Sanatı.....	27
2.2. Kullandığı İmzalar.....	29
2.3. İthaf Şiir.....	29
2.4. Yazılarının Değerlendirmesi.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : HULÛSİ EFENDİ'NİN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

DİĞER ESERLERİ.....	62
SONUÇ.....	63
KAYNAKLAR.....	64
ÖZGEÇMİŞ.....	68

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATTAT HULÛSİ EFENDİ'NİN HAYATI SANATI VE ESERLERİ

Bilal SEZER

Danışman : Prof.Dr.Naci OKCU

1996, Sayfa:

Jüri : Prof.Dr.Naci OKCU

:.....

:.....

Ta'lik yazı İran'da doğmuş ve gelişmiş bir yazı çeşididir. Türklerde ta'lik olarak bilinen nesta'likin ilk şeklidir.

Ta'lik, Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren ince (hafi) şekliyle Anadoluya geçmiştir. İmâd'ül-Haseni'nin üslûbu, onun Türk asıllı talebesi Buhâralı Derviş Abdi (ö.1057/1647) tarafından İstanbul'a getirilmiştir.

Osmanlı'da İmâd üslûbunun en son temsilcisi Yesâri Mehmed Efendi'dir. Yesâri'nin oğlu Mustafa İzzet Efendi yazıyı kendi sanat anlayışına göre ta'dil ederek Türk Ta'lik Mektebini kurmuştur. Daha sonra Sâmi Efendi, Yesârizâde'nin bazı eksikliklerini tamamlayarak bu yazıyı güzelliğin zirvesine ulaştırdı.

Sâmi Efendi'nin en usta talebeleri olan Hulûsi Yazgan ile Necmeddin Okyay ta'lik yazının Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiyesi'ne aktarılmasında âdeta bir köprü vazifesi görmüşlerdir.

Herbiri kendi sahasında "erişilmezlik" mertebesine varan üç zat vardır. Bunlardan birisi de Hulûsi Efendi'dir.

Hulûsi Efendi, celi ta'likten başka bilhassa meşk ve hurde (hafi) ta'liki gerek Türk, gerek Acem üslûbunda son derece ruhnûvaz ve şiveli yazmıştır. Hilye-i Şerif yazmakta kimse onun derecesine varamamıştır.

Hulusi Efendi'nin yazıları günümüzdeki ta'lik hattatları için vazgeçilmez birer örnektir.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE LIFE OF CALLIGRAPHER HULUSİ EFENDİ, HIS ART AND
WORKS

Bilal SEZER

Supervisor : Assoc. Prof.Dr.Naci OKCU

1996, Page :

Jury : Assoc. Prof.Dr.Naci OKCU

: .....

: .....

Ta'liq style of calligraphy was originated and developed in Iran. It was the early type of nesta'liq known as ta'liq among Turks.

Ta'liq style in a finer form was borrowed by Anatolian Turks during the reign of Sultan Mohammed, the Conqueror.

The style of calligraphy peculiar to Imad'ul-Hasenî was first introduced into Istanbul by Dervish Abdi (d. 1647) of Bukhara, a student of his of Turkish descendant.

The last representative of Imad style in Ottoman Empire was Yesari Mehmed Efendi. His son, Mustafa İzzet Efendi, who modified this form based on his own conception of art, was believed to be the founder of Turkish School of Ta'liq. This form was raised to its climax by the elaborate studies of Sâmi Efendi.

Hulusi Yazgan and Necmeddin Okyay, the most distinguished students of Sâmi Efendi, managed to preserve the characteristics of ta'liq form and carried it to the time of Turkish Republic. Hulusi Efendi was one of the three masters of calligraphy in this field. In addition to his skill in composing verses or phrases in djali ta'liq style, he also made up calligraphical models for his students in hurde ta'liq and created an exclusively graceful and elegant style entirely different from those of Iranian and Turkish ones. His works are still remained unsurpassed in composing Hilye's (description of personal virtues of the Prophet). His compositions still set examples for calligraphers of our day

ÖNSÖZ

İslam sanatları arasında en ziyade ileri giden sanat nev'i hat sanatıdır. Dünyada mevcut değişik bir çok yazı sistemi arasında İslam yazıları sanat cihetinden sonsuz bir estetik güce sahiptir.

İslam yazılarının her nev'ini kendi milli zevki ve estetik anlayışı içinde geliştirerek doruk noktasına ulaştıran, Türk milletidir. Ta'lik yazının menşei İran olmasına rağmen, Türk hattatları bu yazıyı kendi zevk ve sanat anlayışlarına göre değiştirerek Türk Ta'lik Mektebi'ni kurmuşlardır.

Türk ta'likinin unutulmaz simâlarından birisi de son devrin ta'lik üstadı Hulûsi Efendi'dir. Hulûsi Efendi ta'lik yazıyı Osmanlı'dan günümüze taşıması bakımından mühim bir hattattır. 1928 yılındaki Harf İnkılabından sonra yazıyı bırakmamış, ölünceye kadar yazmaya ve öğretmeye devam etmiştir.

Tez konumuza geçmeden önce giriş bölümünde Hulûsi Efendi'nin ta'lik hattatı olması hasebiyle kısaca ta'lik yazının tarihi seyri verilmiştir. Birinci bölümde Hulûsi Efendi'nin hayatı ve talebeleri, ikinci bölümde sanatı işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Hulûsi Efendi'nin eserlerinden toplayabildiklerimizi koyduk.

Bu çalışmamda teşvik ve yardımlarını gördüğüm hocam Sayın Prof.Dr.Naci OKCU Bey'e ders hocalarım Prof.Dr.Asri ÇUBUKÇU ve Prof.Dr.Ali UĞUR Beylere ve diğer ilgililere teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.y.	: Adı Geçen Yer
Bak.	: Bakanlığı
Ansk	: Ansiklopedi
Bkz	: Bakınız
c	: Cilt
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İA	: İslam Ansiklopedisi
İbnülemin	: İbnülemin Mahmut Kemal İnal
KAM	: Kubbealtı Akademi Mecmuası.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
md	: Maddesi
Mec.	: Mecmuası
Nşr	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
TA.	: Türk Ansiklopedisi
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

TA'LİK YAZI

1. Doğuşu ve Gelişmesi

1.1. Kadîm Ta'lik

Bu yazı, Nesta'liğin ilk şekli olup iç içe ve birleşmeyen harfleri de birbirine bağlanarak yazılan bir yazıdır. Birleşmeyen harflerin de birbirine bağlanması, süratle yazılmaktan ileri gelmektedir. Kelimeleri ve harfleri belli, muayyen, alışılmış şekil ve ölçüler içinde değildir.¹

Bu yazının ortaya çıkış tarihi kesin olarak belli değildir. İslam Ansiklopedisi'nde B. Moritz, VI.(XII) asrın sonu Arap yazısının inkişâfında bir dönüm noktası olduğu ve bu yazının da hemen hemen aynı devirde ortaya çıkmış olabileceğini belirtir.²

M.Bedrettin Yazır'a göre ta'lik yazının ortaya çıkış târihi VI.(XII) yüzyıldan daha eskidir.³

Ta'lik yazının ilk alâmetlerini sarıh bir suretle gösteren 401 (1010-1011) tarihli bir satış senedi, en eski vesikadır. Ta'lik VII.(XIII) asırdan itibaren kitaplarda ve iptida şiire âit eserlerde görülmeye başlar.⁴ Bunlar ta'liğin ilk denemeleri olarak kabul edilmelidir.

Ulaşabildiğimiz bir çok kaynakta⁵ ta'lik yazının Pehlevi yazısından etkilendiği belirtilmektedir.

Ta'liğin İslam alfebesinde bulunmayan ve Farsça yazımında

¹ Ali Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi İst. Çağ Yayınları 1993, I,500

² B.Moritz, "Arabistan(yazı)" İA, İst. MEB, 1978, I, 509-511

³ M.Bedrettin Yazır, Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Ank., DİB Yay. 1981, s. 83

⁴ B. Moritz, "Arabistan(Yazı)" İA, I, 511

⁵ Moritz, "Arabistan(yazı)" İA, I, 511; Habîb, Hat ve Hattâtân, İst., 1306, s. 21; İbnülemin M.Kemal İnal, Son Hattatlar, İst. MEB, 1970, s. 2; Türk Ansk. Ank., MEB, 1946, 111, 252; Türk Dili ve Edebiyatı Ansk. İst. Dergah Yay. 1977, IV, 148-149; M.Tayyib Gökbiçgin, Osmanlı Paleografyası ve Diplomatik İlmî, İst. 1992, s. 41; Muammer Ülker, "Hat Sanatı" Geleneksel Türk Sanatları, İst. Kültür Bak. Yay. 1993, s. 329; İ.Hakkı Baltacıoğlu, "İslam Yazılarının Tarihçesi" Tedrisât-ı İptidâiyye Mec. C.111, No: 20, 1328, s. 56

لا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال
 ولا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال

لا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال
 ولا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال

لا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال
 ولا تتركوا الحلال الحرام
 ولا تتركوا الحرام الحلال

Şekil 1 : Kadim ta'like bir örnek

kullanılan harfleri Pehlevi dilinden alınmıştır.⁶ Bu da ta'likin Pehlevi yazısından etkilendiği görüşünü doğrular mahiyettedir.

Ayrıca bu yazıda tevki' ve onun küçüğü olan rika'nın etkisinin de olduğunu söyleyenler vardır.⁷

Bu yazının mücidi hakkında çeşitli rivayetler vardır. İran'dan İstanbul'a gelerek Hat ve Hattâtân adlı eseri yazan Mirza Habib eserinde şöyle demektedir: Tahkikâtımıza göre Ebu'l-Âl bu hattı, furuât-ı kûfi ve hatt-ı Pehlevi'den alıp Fârisi yazmak için vaz'ı eylemiştir."⁸ Diğer bir rivayete göre, ta'liki Tâcuddin İsfehanî isminde biri vaz'ı etmiş, Hoca Ebu'l-Hay ikmal etmiştir.⁹ Bütün bu değişik hattat isimlerinin, ta'lik yazının tekamülünden payları olduğu muhakkaktır.

1.2. Nesta'lik

İran hattatlarının eseri olan nesta'lik, İslam yazı tarihinde Aklam-ı Sitte'den sonra en önemli yazı çeşididir. Bu yazının aslı biraz önce bahsettiğimiz ta'lik adlı yazıya dayanmaktadır. Umumiyetle nesh ve ta'likin birleşmesinden meydana geldiği kabul edilmekte ise de, herhalde hükmünü ortadan kaldırdığı için bu ismi almış olmalıdır.¹⁰

Nesta'liğin en iptidâi örneklerine VII.(XIII) yüzyılda rastlanmaktadır.¹¹ İranlılar okunması güç olan ta'lik yazıyı çeki düzen vererek okunur şekle soktular ve böylece nesta'lik yazıyı meydana getirdiler.¹²

⁶ Nihat Boydaş, Ta'lik yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım, İst. MEB, 1994, s. 93

⁷ Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 500; Uğur Derman, "Türk Hat Sanatı" Sabancı Koleksiyonu, İst., 1995, s. 27; M.T.Gökbilgin, s.42

⁸ Habib, Hat ve Hattâtân, İst., 1306, s. 21

⁹ Baltacıoğlu, "İslam Yazılarının Tarihçesi" s. 56

¹⁰ Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 503

¹¹ Alpaslan, a.g.m., XIV, 503

¹² Alpaslan, "İslam Yazı Çeşitleri: Nesta'lik" Sanat Dünyamız, Sayı 34, 1985, s. 3

Hemen hemen bütün kaynaklarda Tebrizli Mir Ali nesta'lik mücidi olarak gösterilmektedir.¹³

Habibullah Fezâili, Atlas-ı Hat adlı eserinde bir hattın vâzı'nı bir kişiye nisbet etmenin doğru olmayacağını belirterek, Mir Ali Tebrizi'nin nesta'likin vâzı'ı olduğunu kabul etmez. Ancak Mir Ali'nin nesta'like katkılarından dolayı, bu hattın vâzı'nı ona nisbet etseler bile, o buna layıktır demektedir.¹⁴

İ.Hakkı Baltacıoğlu'na göre, Mir Ali'nin eserleri türeme çağına uyan eserler değildir.¹⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi de aynı görüştedir.¹⁶

Ülkemizde ta'lik ve nesta'lik konusunda yaptığı araştırmalarla tanınan ta'lik üstadı Prof.Dr.Ali Alpaslan da aynı görüştedir. Ona göre Mir Ali, nesta'likin vâzı'ı değil, reformcusudur.¹⁷ Mir Ali'nin nesta'likin mücidiymiş gibi takdim edilmesi, onun nesta'likin gelişmesine yaptığı katkılardan olsa gerektir.

Nesta'lik, Tebrizli Mir Ali'nin gayretiyle ıslah edildikten hemen sonra iki üslûba ayrıldı.

1. Abdurrahman-ı Harizmi üslûbu.
2. Câfer-i Tebrizi veya Horasan üslûbu.

Birincisi rağbet görmediği için Sultan Ali Kayîni'nin ölümünden (ö.924/1508) sonra ortadan kalkmaya başladı. Horasan üslûbu Sultan Ali Meşhedi (ö.936/1520), Mir Ali Herevi (ö.960/1544), Şah Mahmud

¹³ Gelibolulu M.Âli, Menâkıb-ı Hünerveran (Nşr.İbnülemin M.Kemal İnal), İst. Matbaası Âmire, 1926, s. 32; Suyolcuzâde M.Necib, Devhâtü'l-Küttâb (Nşr. Kilisli Rifat), İst. 1939, s. 126; Mustakimzâde S.Sadettin, Tuhfe-i Hattâtîn(Nşr. M.Kemal İnal), İst. 1928, s. 2; Habîb, s. 208; Nefeszâde İbrahim, Gülzâr-ı Sevâb (Nşr. Kilisli Rifat), İst. Güzel Sanatlar Akademisi Yay. 1939, s. 23; Nâci Zeynuddîn, Musavverü'l-Hattü'l-Arabi, Beyrut 1974, s. 375; A.Süheyl Ünver, Türk Yazı Çeşitleri ve Fâideli Bazı Bilgiler, İst. 1953, s. 18; Muammer Ülker, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Ank. İşbank Yay. 1987, s. 22; Yazır, Kalem Güzeli, s. 83; Boydaş, s. 91

¹⁴ Habîbullah Fezâili, Atlas-ı Hat, İsfahan, 1391, s. 445

¹⁵ Baltacıoğlu, "Ta'lik" TA, Ank. MEB, 1981, XXX, 370

¹⁶ E.Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İst. Fetih Derneği Yay. 1953, s. 51 (dipnot 32)

¹⁷ Alpaslan, "Ali Tebrizi" DİA, İst. 1989, 11, 455

Nişâbüri (ö.990/1574) ve nihayet İmâdü'l-Haseni'nin¹⁸ eliyle doruk noktasına ulaştı.¹⁹ Nesta'lik Osmanlıya bu kol vâsıtasıyla gelmiştir.

1.3. Ta'likin Osmanlıya Geçişi ve Gelişmesi

Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren ince (hafî) şekliyle Anadolu'ya geçen nesta'lik hattı, Osmanlı ülkesinde sadece ta'lik ismiyle anılmaya başlanmıştır.²⁰ İran'da altın devrini yaşayan İmâd üslûbu, onun Türk asıllı talebesi Buharalı Derviş Abdi (ö.1057/1647) tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Bundan sonra Tophaneli Mahmud (ö.1080/1669), Siyâhi Ahmed (ö.1099/1688) ile mahallileşti. Bu şekilde yayılmaya başlayan İran üslûbu Durmuşzâde Ahmed Efendi'den (ö.1176/1760) sonra Şeyhülislam Veliyüddin Efendi (ö.1184/1768) ile tanınmış hekim Katipzâde Mehmet Refi' (ö.1185/1769) elinde kemâl devresine ulaştı.²¹

Osmanlı'da İran tesiri altında gelişen ta'lik, iki devreye ayrılır. Birinci devreye ta'likte hazırlık devresi (1400-1650), ikinci devreye de ta'likte İmâd Mektebi'nin tesiri devresi (1650-1800) denir. İlk devre onun Türkler tarafından tanınması, ikinci devre de onun sanat yazısı haline gelmesi devresidir.²²

1.4. Türk Ta'liki

Osmanlı'da İmâd tesirinde gelişen ta'likin en son temsilcisi Yesâri Mehmet Efendi'dir.²³ 1192/1776'dan önceki yazılarını İmâd'ın yazılarından ayırmak zordur. Bu tarihten sonra İmâd'ın yazılarından

¹⁸ İmâdü'l-Haseni: Kazvin'li Seyfi âilesine mensub olarak tahminen 961/1554'de doğan İmâd'ın babası İbrahim el-Haseni'dir. Tebriz'e giderek Molla Muhammed Hüseyin-i Tebrizi'den nesta'lik hattını meşketti. Hz.Hüseyin soyundandır. Kendisinden daha önce bu yazıyı kaideleriyle ortaya koyan Mir Ali'nin eserlerini inceleyerek kendine has bir yazı üslûbuna erişmiştir. Hanefi olan İmâd, şii Şah Abbas'ın arzusuyla 1618'de katlolunmuştur. (TA, XX, 103; Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, İst., İrcica, 1992, s. 198)

¹⁹ Alpaslan, "İslam Yazı Çeşitleri: Nesta'lik" s. 5

²⁰ Buradan itibaren nesta'lik yerine yaygın kullanım şekli ta'liki kullanacağız.

²¹ Alpaslan, "İslam Yazı Çeşitleri: Nesta'lik" s. 6

²² Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 506-507

²³ Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 508

beğendiği harfleri seçerek yeni bir anlayışla yazmaya başlar. 1197/1781 tarihinden sonra yazdığı yazılarda daha mükemmel ve daha başarılıdır.²⁴ Bu tarihten sonra artık Türk Ta'lik Mektebi oluşmaya başlamıştır.

Nihayet Yesâri'nin oğlu Mustafa İzzet Efendi'nin yetişmesiyle ta'lik yeni bir safhaya girmeye başladı. Önce babası yolunda yazan sanatkâr, onun ölümünden sonra yazıyı değiştirmeye ve İran Ekolü'nden ayrılmaya başladı. O babasının yazılarındaki harflerin matematik, geometri ve anatomi bakımından en güzel olanlarını seçmiştir. Yazıyı kendi sanat anlayışına göre ta'dil etti. Böylece ortaya geniş manada bir Türk ta'lik Ekolü, dar manada ise Yesârizâde Mustafa İzzet Ekolü çıkmış oldu.²⁵

Daha sonra Sami Efendi (1838/1912) ta'likte Yesârizâde'nin bazı eksiklerini tamamlayarak derece terakki ederek onun âdeta bir şubesini kurdu ve bu yazıyı güzellik bakımından en yüksek noktaya ulaştırdı. Sami Efendi'nin en usta öğrencileri Nazif Bey (ö.1913), Ömer Vasfi Efendi (ö.1928), Aziz Efendi (ö.1934), Hulûsi Yazgan (ö.1940) ve Necmeddin Okyay (ö.1976)'dır. Ayrıca Hulusi Efendi'den yazan meşhur Kemal Batanay (ö.1981), Halim Özyazıcı (ö.1964) ile kendi gayreti ile yetişen Hamid Aytaç (ö.1982) unutulmaz hattatlardandır.²⁶

Şekil 2 : Türklerde ta'lik olarak bilinen nesta'lik yazıya bir örnek.

Prof.Dr.Ali Alpaslan'ın hattı.

²⁴ Ali Rıza Özcan, "Yesâriiler" Osmanlı Ansk. İst. Ağaç Yay. 1993, VI, 116

²⁵ Alpaslan, "İslam Yazı Çeşitleri: Nasta'lik" s. 8

²⁶ Alpaslan, a.g.m., s. 8

2. İran Ta'lik Mektebi İle Türk Ta'lik Mektebi Arasındaki Farklar

Ta'lik yazıda esas itibariyle iki ana mektep vardır. Biri İran Ta'lik Mektebi, diğeri Türk Ta'lik Mektebi'dir. Türkiye müstesna diğeri ülkeler İran Mektebi'nin etkisinde kalmışlardır. Türk hattatları XIX. asrın başında kendi sanat anlayışlarına uygun yeni bir üslûb meydana getirdiler.²⁷

Bu iki mekteb arasında anatomi ve harf karakteri açısından bazı farklılıklar vardır.

İran ta'likinde bir sıkışıklık vardır. Türk ta'likinde ise ferahlık hakimdir.²⁸ İran ta'likinde aynı harf elden az çok farklı görünüşte çıkarken, Türk ta'likinde ise her harfin ideâl (kemâl-i matlûb) bir yapısı, şekli ve duruşu vardır.²⁹

İran ta'likinde harflerin ve kelimelerin satırdaki yerlerine genellikle riâyet edilmemiş, Türk ta'likinde ise zaruret hasıl olmadıkça satır düzeni bozulmamıştır.³⁰ İran ta'likinde yazının satıra oturması değil, kelimelerin bir âhenk dâiresinde elden çıktığı gibi terhib edilmesi (kompozisyon güzelliği) aranır. Türk ta'likinde ise kelimeler yerli yerince satıra oturmuştur.³¹

İran ta'likinde keşidelerin belli bir ölçüsü yoktur. 8-12 nokta uzunluğunda olabilir. Türk ta'likinde keşidelerin boyu normal olarak 10 noktadır.³² İran ta'likinde dikey harfler daha kısa ve donuk bir duruşa sahiptir. Türk ta'likinde ise dikey harfler daha uzun ve daha zariftir. İran talikinde satırdan aşağıya doğru sarkan çanaklı harflerin içi daha dardır.(2,2.5 nokta) Türk ta'likinde ise bu çanaklı harfler daha geniş (3 nokta) ve daha oturaklıdır.

Son olarak şunu da belirtelim ki, ince yani küçük ve şikeste ta'likte İranlılar sanatın zirvesine çıkmışlardır. Meşk ta'liki ile celi ta'likte ise Türkler, İranlıları geride bırakmışlardır.³³

²⁷ Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 506

²⁸ Alpaslan, a.g.m., XIV, 506

²⁹ Alpaslan, Ünlü Türk Hattatları, Ank. Kültür Bak. Yay. 1992, s. 122

³⁰ Alpaslan, a.g.e., s. 122-123

³¹ Derman, "Mıstar ve Kağıt Makasları" ilgi, Sayı 27 (Nisan 1979), s. 34

³² Alpaslan, "İslam Yazı Çeşitleri: Nesta'lik" s. 8

³³ Alpaslan, "İslam Yazı Sanatı" XIV, 511

3. Husûsiyeti

Ta'lik harflerinin hiç bir haddinde müstakim hat yoktur, yazı tamamen tedvîridir. Farsça ve Türkçe kelimeler bu yazıyla daha âhenkli yazılır. Arapça kelimeler ise diğerleri kadar müsâit değildir.³⁴

Ta'lik, sülüsle aynı kalınlıktaki kâmiş kalemle yazılır. İranlılar ta'lik kalemine çardank (چاردنك) derler.³⁵

Ta'likte her harf belirli ölçü ve kâidelere bağlı olup belirli şekillere sahiptir. Çizgiler yer yer incelip kalınlaşırlar. Yaklaşık olarak 1/6 düz, geriye kalanı yuvarlağımsıdır. Dikine harfler sağa doğru meyletmişlerdir. Harekeler ancak yanlış okuma ihtimali bulunan yerlerde konulmuştur.³⁶

Bu yazıda çoğu cümlelerin başlangıç harfleri satır çizgisinin üstüne yazılmakta ve diyagonal bir şekilde satıra doğru inmektedir.³⁷

Ta'likin tabiatını daha iyi anlamak için sülüs ile karşılaştırmalıyız. Ta'likte elif(ا), dal(د), rı(ر), nun(ن), he(ه) gibi harflerin zülfeleri düşmüştür. Aynı yazılan ye(ي) harfinin kancası düşmüştür. Ta'likte fe(ف) kaf(ق), vav(و) gibi gözlü harflerin ve ortada yazılan ayn(ع) harfinin gözleri kapanmış ve başları ufalmıştır. Ta'likte sin(س), kaf(ق) lam(ل) ve nun(ن) gibi çanaklı harflerin çanakları büyümüş ve satırdan aşağıya doğru sarkmıştır.³⁸ Keşideli ve hatta keşidesiz sin'lerin altına da muvazene için üç nokta koymak âdettir. Fakat her yerde muhakkak koymak lazım değildir.³⁹ Sağdan sola doğru çekilen keşidelerin sonu küt olarak biter. Ta'lik noktaların üç köşesi düz ve bir köşesi yuvarlağımsıdır. Nokta kompozisyon gereği olarak nâdiren yuvarlak olarak da kullanılır.

Mim(م) harfinin aşağıya inen bacağı, dönüş noktasından itibaren beş noktadır. Ta'lik kelimenin vahşî kısmı, ünsîsinden daha faaldir. Çünkü ta'lik yazıda resimsel özellikler çoktur. Bazı harfler kalemin ucuyla çizilerek yapılır.

³⁴ Yazır, Eski Yazıları Okuma Anahtarı, İst. 1942, s. 135-136

³⁵ Yazır, Kalem Güzeli, s. 81

³⁶ Ali Aktan, Ta'lik Yazı ve İ. Ethem'in "Ruhu't-Ta'lik"i, Vakıflar Dergisi XXIII, s.256

³⁷ Boydaş, s.95

³⁸ Baltacıoğlu, Türklerde Yazı Sanatı, Mersin, Kültür Bak. Yay. 1993, s. 56

³⁹ Yazır, Eski Yazıları Okuma Anahtarı, s. 138

Ta'lik yazı 2.5 mm ağızlı bir kalemle, ekseriya dört satırlık düz veya mâil bir kıt'a olarak yazılır.⁴⁰ Kalem kalınlığı sülüs kalemi ile aynı kalınlıktadır. Ta'lik kalemi sülüse nazaran daha az eğri ağızlıdır. Nesih kalemi ondan daha az, rik'a kalemi ise düze yakın eğriliktedir.⁴¹

Ta'lik yazı İstanbul'da âlimlerin yazısı olmuş, edebiyat eserleri, dîvanlar, şiir kitapları, v.s. bununla yazılmıştır. XVIII. yüzyıla kadar sülüsle yazılan kitâbeler bundan sonra bazı bina, sebil, çeşme ve mezar taşlarında kalın olarak ta'likle yazılmaya başlamıştır.⁴²

4. Çeşitleri

4.1. Hurde (Hafi) Ta'lik

İnce ta'lik, ta'likin bütün harflerinin belli nisbetlerde hiç değiştirilmeden, olduğu gibi küçültülmüş şeklinde ibarettir. Bunun son derece küçültülmüş şekline ise ğubâri adını vermişlerdir.⁴³

4.2. Meşk Ta'liki

Normal ta'lik kaleminin kalınlığı sülüs kalemi kadar (2.5-3 mm) olup meşk kalemi diye mâruftur.⁴⁴

4.3. Celi Ta'lik

Hat sanatında uzaktan okunabilecek şekilde yazılmış yazılara celi yazı denir. Celi ta'lik, normal ta'lik kalem kalınlığının en az üç misli büyümüş şeklidir.⁴⁵

⁴⁰ Derman, "Kağıda Dâir" İslam Düşüncesi, c 1, Sayı 5 (Nisan 1968) , s. 344-346

⁴¹ Derman, "Türk Hat Sanatı" Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, s. 377

⁴² Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, Ramzi Kitabevi , İst. 1993, s. 391

⁴³ Yazır, Eski Yazıları Okuma Anahtarı, s. 139

⁴⁴ Yazır, Kalem Güzeli, s. 81

⁴⁵ Boydaş, s. 98

BİRİNCİ BÖLÜM

HULÛSİ EFENDİ'NİN HAYATI VE TALEBELERİ

1.1. Hayatı

Hulûsi Efendi İstanbulludur. Fatih'in Çarşamba semtinde 15 Muharrem 1286/27 Nisan 1869'da doğan Hulûsi Efendi, Fatih dersiâmlarından⁴⁶ ve Dâruşşafaka⁴⁷ muallimlerinden, Mismar Şûca' Camii imamı Hâfız Mustafa Efendi'nin oğludur.⁴⁸ Asıl adı "Mehmed", "Hulûsi" de sonradan aldığı mahlasıdır.⁴⁹

Hulûsi Efendi'nin doğum tarihini Necmeddin Okyay bizzat kendisinden tesbit etmiştir.⁵⁰

Hulûsi Efendi babası ve Fatih hocalarından İzmitli Mustafa Efendi'den okumuştur.⁵¹ Mehmed Hulûsi, Sultan Selim İlk Mektebi'nde okumuş ve bu arada hıfzını tamamlamıştır. İyi bir medrese tahsili gördüğü gibi husûsi olarak da Farsça'yı iyi öğrenmiştir.⁵²

Hulûsi Efendi hayatında hiç bir devresinde siyasetle ilgilenmemesine rağmen 1913 yılında siyasi bir olayla karşı karşıya gelir. Kendisinin, İttihat ve Terakki Fırkası muhalifi olan Kemal isimindeki kardeşi Sinop'a sürülür. Bu arada Hulûsi Efendi de yanlışlıkla aynı şehre sürülür. Bir kaç ay sonra hatanın farkına varılarak İstanbul'a geri döner. Sinop dönüşünde tâlihi güler ve Medresetü'l-Hattatin'e⁵³ hat

⁴⁶ Dersiâm: Medreselerde talebeye ders veren müderrislerin ünvanı.

⁴⁷ Dâruşşafaka: İstanbul'da Kapalı Çarşı'nın önünde, boş vakitlerini geçiren çıraklarını okutmak amacıyla kurulan okul.

⁴⁸ İbnülemin, s. 557; Derman, "Ölümünün Ellinci Yılında Hattat Hulûsi Efendi" Lâle, Sayı 7 (Aralık 1990), s. 16

⁴⁹ Derman, Vefatının Kırkinci Yılında Hattat Hulûsi Efendi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı 1 (Ocak 1980), s. 35

⁵⁰ Derman, Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 35

⁵¹ İbnülemin, s. 557

⁵² A.Süheyl Ünver, Hattat Mehmet Hulûsi, 50 Sanat Sever Serisi, İst. Kemal Matbaası 1958, s. 2

⁵³ Medresetü'l-Hattâtin: Hat sanatının bütün incelik ve teknikleri ile öğretilmesi için kurulan okul. 31 Mayıs 1914 günü Şeyhü'l-İslam ve Evkâf Nâzırı Hayri Efendi

muallimi olur.⁵⁴

Hulûsi Efendi, Soyadı Kanunu'yla "YAZGAN" soyadını almıştır.⁵⁵

Sanatkâr ömrünün büyük bir kısmını evinde veya Sultan Selim Camii'nde meraklılarına teberrüken hat dersi vermekle geçirmiştir.⁵⁶

Hulûsi Efendi'nin hayatının son devresi maddi sıkıntılar, çileler, vefasızlıklar ve hastalıklarla mücadele etmek suretiyle geçmiştir.⁵⁷

Hulûsi Efendi, öleceği anı bilerek bir sabah kahvaltıdan sonra oturduğu yerde Galata Mevlevihânesi Şeyhi Ahmed Celâleddin Dede Efendi'nin verdiği Mevlevi sikkesini giyerek "Hu" diye kendisine yakıştırdığı şekilde 27 Zilka'de 1358/8 Ocak 1940 sabahı vefat etti. Sevenleri cenazesini Fatih Camii'nden kaldırarak Edirnekapısı dışına defnettiler. Kabrinin kitâbesi yoktur.⁵⁸

Hulûsi Efendi dostları ve sevdikleri arasında halûk, cömert, mütevâzi, âlicenap ve Allah'ın gizli, sayılı evliyasından biri olarak sayılabilir. Hayatı gizli ve içten bir seyran-ı münevver halinde geçti. Çok ferâgatli bir insandı. Maddiyâta kıymet vermezdi. Dâima insanlardan müctenib, sakin velâkin birçok maddi mahrûmiyetler içinde yaşadı. O, fazilet ve yüksek ahlâk nümûnesi bir insandı.⁵⁹

Hulûsi Efendi çok sabırlı bir insandı. Hattat Ömer Vasfi Efendi'nin evinde toplanan arkadaşlarına ikram için, irmik helvasını kül ateşi üzerinde tam dört saat müddetle hiç sıklımadan devamlı karıştırması, onun sabrına bir misal olsa gerektir.⁶⁰

Kendi vukûf ve meâliyâtını gizleyen Hulûsi Efendi'nin mesnevi

tarafından kuruldu. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kapatıldı. Sonra adı Hattat Mektebi'ne çevrilerek tekrar faaliyete geçti. 1928'de Harf İnkılâbı'ndan bir müddet sonra okul Şark Tezyini Sanatlar Mektebi adı altında faaliyete devam etti. Okul 1936 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlı bir şûbe haline getirildi. (TA.XXIII,1975, s. 380)

⁵⁴ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" s. 42-43

⁵⁵ Derman, a.g.m., s. 46

⁵⁶ Derman, a.g.m., s. 43

⁵⁷ Derman, a.g.m., s. 53

⁵⁸ Ünver, Hattat Mehmed Hulûsi, s. 2

⁵⁹ Ünver, a.g.e., s. 2

⁶⁰ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 43

okuttuğunu en yakın dostları bile ancak vefatından sonra öğrenmişlerdir.⁶¹

Kemal Batanay, Hulûsi Efendi'den bahsedildiği zaman "Hocam evliyâ insandı" demiş.⁶²

1.2. Vazifeleri

Hulûsi Efendi'nin en önemli ve ömrü boyunca sürdürdüğü vazifesi Sultan Selim Camii Müezzinliğidir.⁶³ Hulûsi Efendi'nin ikinci büyük vazifesi Medresetü'l-Hattâtîn'deki ta'lik ve celi ta'lik muallimliğidir. Medreselerin ilgâsından sonra da hattat mektebi adıyla devam eden bu müessesede 1928 yılına kadar vazife gördü.⁶⁴ Harf İnkılabı'ndan sonra kabul edilen latin harflerini öğretmeye devam etmiştir.⁶⁵ Hulûsi Efendi, Dâruşşafaka'da da hat muallimliğinde bulunmuştur.⁶⁶

Nihayet Hulûsi Efendi, harf inkılabıyla açıkta kalınca kendisini çok seven müze müdürü Halil Ethem Bey, maîşetine yardımcı olmak maksadıyla, ona "Türbeler Başbekçiliği" vazifesini tahsis eder.⁶⁷

1.3. Hat Hocaları

Hulûsi Efendi Sultan Selim Mektebi'nde sülûs-nesih yazılarını öğrenmeye başlamış, bu mektebin hocası Osman Nuri Efendi⁶⁸ 1883'de, ona hem icazet, hemde kendi hocası olan merhum Mehmed Hulûsi Efendi'nin mahlasını aynen vermiştir.⁶⁹

⁶¹ Ünver, a.g.e., s. 2

⁶² Muhittin Serin, Hat sanatımız, İst. 1982, s. 85

⁶³ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 35

⁶⁴ Derman, Türk Hat Sanatının Şah Eserleri, Ank. Kültür Bak. Yay. 1990, s. 54

⁶⁵ Derman'dan Şifahi Not.

⁶⁶ Derman, Türk Hat Sanatının Şah Eserleri, s. 54

⁶⁷ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 45-46

⁶⁸ Osman Nuri Efendi: 1258/1842'de Kırcaali Kazasının Eğridere Nahiyesinde Doğdu. Sülûs ve nesih Şevki Efendi'den öğrendi. Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin yanındaki kütüphaneye Hafız-ı Kütüb tayin olunarak uzun müddet vazife yaptı. Müteaddid Kur'an-ı Kerim, Delailü'l-Hayrat, Enam ve Evrat yazdı. Değerli bir hattat olduğu gibi tezhib ve ciltte de mahirdi. (İbnülemin, s. 257)

⁶⁹ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 36

Sanatkâr daha sonra sülûs-nesih yazıların Reisü'l-Hattâtîn⁷⁰ Muhsinzâde Abdullah Bey'den⁷¹ ikmal etmiştir.⁷² Hulûsi Efendi "Yazı, Muhsinzâde'den öğrenilir" dermiş.⁷³

Şekil 3 : Muhsinzâde Abdullah Bey'in bir yazısı

⁷⁰ Reisü'l-Hattâtîn: Eskiden beri yaşayan hattatların içinde kıdemi ve dirâyeti ile ön sırayı işgal eden hangisi ise, onun hakkında, "hattatların reisi" manasına gelen tâbir. İlk defa ne zaman çıktığı bilinmemektedir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1877)'ye bu ünvanın resmen tevcih olduğu söylenir. Bu ünvan Muhsinzâde Abdullah Bey'e zamanın pâdişahı tarafından resmen tevcih edilmiştir. Muhsinzâde'den sonra, bu ünvan Sultan Reşad'ın arzusuyla 10 Şubat 1915'te son defa Hacı Kamil Efendi'ye tevcih olundu. (Derman, Ölümünün 30. yıldönümünde Reisü'l-Hattâtîn Kamil Akdik, Hayat Tarihi Mecmuası, sayı 7 (Ağustos 1971), s.35-41)

⁷¹ Muhsinzâde Abdullah Bey: 1248/1832'de İstanbul'un Kuruçeşme semtinde doğdu. Hafız Mehmed Efendi'den sülûs-nesih meşkederek icâzet aldı. Daha sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye devam etti. Sadâret Mektub-i Kalemî'nde vazife aldı. Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'ye, Şevki Efendi'nin vefatı üzerine 1304/1877 hüsn-ü hat muallimi oldu. II.Abdulhamid tarafından kendisine "Reisü'l-Hattâtîn" ünvanı verildi. 1317/1899'da vefat etti. (İbnülemin, s. 20; Derman, "İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 216)

⁷² Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 36

⁷³ Ünver, Hattat Mehmed Hulusi, s. 2

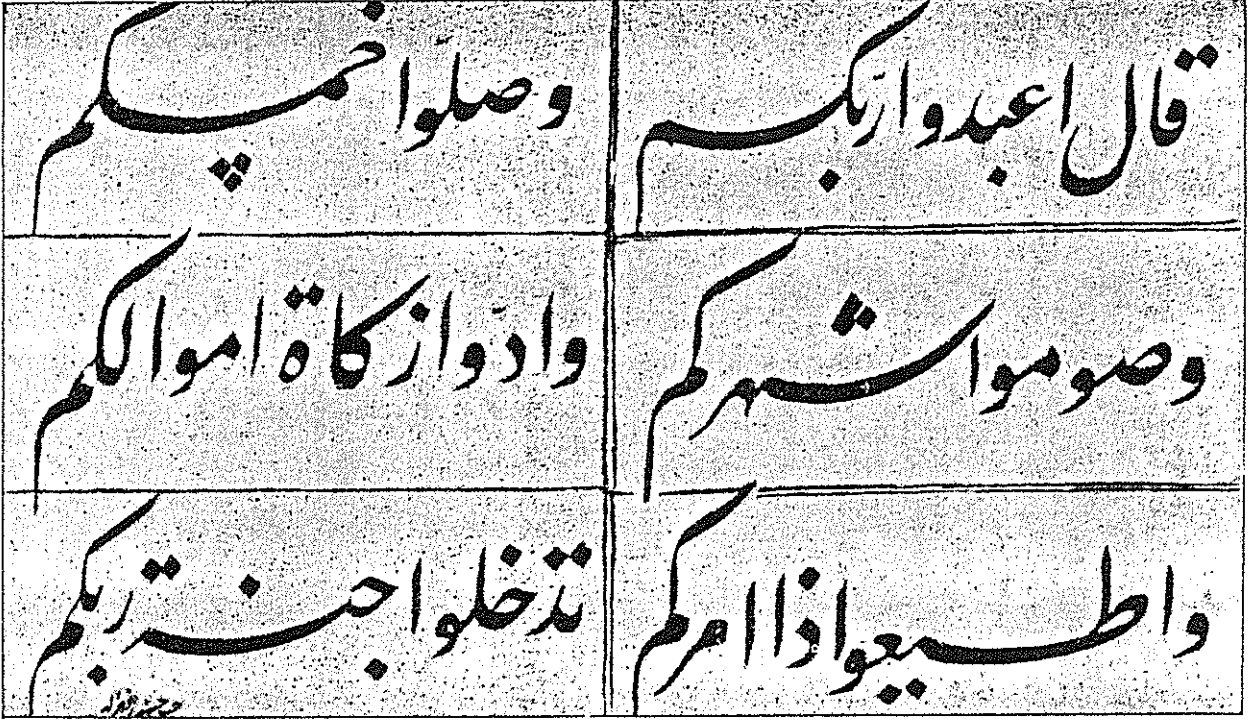
Hulûsi Efendi, Fetvâhâne müsevvidi Karinâbatlı Hasan Hüsni Efendi'den⁷⁴ de ta'lik hattına başlayıp o tardaki yazıyı öğrenmiştir. Ne zaman ki, Hulusi Efendi Çarşambalı Arif Bey'den⁷⁵ yazmaya başlar, o zaman yazının rengi değişir. Ârif Bey, fevkalâde istidatlı gördüğü Hulûsi'ye, kendisine bir şey olursa, Sâmi Efendi'den⁷⁶ ta'lik öğrenmesini vasiyet eder. İşte Hulûsi Efendi bundan sonra esas üstadını bulmuş ve asıl feyzi ondan almıştır.⁷⁷

⁷⁴ Hasan Hüsni Efendi: Ta'liki Zeki Dede'den öğrendi. Bab-ı Fetvâ'da müsevvid ve Medresetü'l-Kuzat'da ta'lik hocası idi 1333/1914'de vefat etti. Fatih Camii haziresine defnolundu. (İbnülemin, s. 550; Serin, Hattat Aziz Efendi, İst. 1988, s. 14 (dipnot 10))

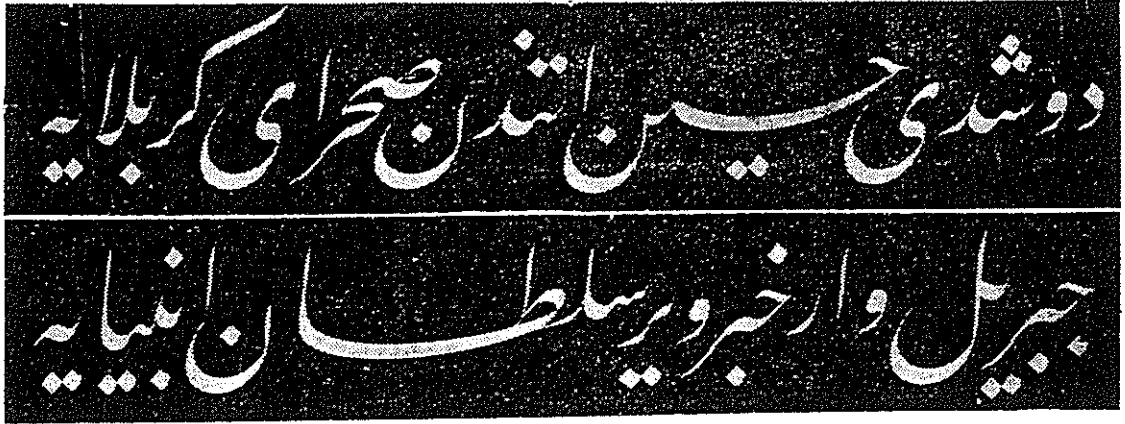
⁷⁵ Hacı Ârif Bey: İstanbul Çarşamba'da doğdu. Hâşim Efendi'den sülûs-nesih, Kıbrısizâde ve Ali Haydar Bey'den ta'lik yazılarını öğrendi. Celi sülûste Râkım, celi ta'likte Yesarizâde tavrında yazdı. 1310/1892'de vefat etti. (İbnülemin, s. 50; Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 220; Derman, Çarşambalı Hacı Arif Bey, Kök, c.I, Sayı 13 (Mart 1982), s. 14)

⁷⁶ Sâmi Efendi: 1253/1838'de İstanbul'da doğdu. Sülûs-nesih yazılarını Boşnak Osman Efendi'den, celi sülûsü Recâi Efendi'den, divâni, celi divâni ve tuğrayı Nâsîh Efendi'den, ta'liki Kıbrısizâde İ.Hakkı Efendi'den, celi ta'liki Ali Haydar Bey'den, rik'ayı Mümtaz Efendi'den meşk etti. Sâmi Efendi sanat hüviyetini celi yazılarda ortaya koymuştur. Celi sülûs ve tuğrada Râkım, ta'likte Yesârizâde tavrını benimseyip geliştirmiştir. Son devrin bir çok ünlü hattatı onun talebesidir. 1 Temmuz 1912'de vefat etti. Kabri Fatih Camii haziresindedir. (Geniş bilgi için bkz., Derman, "Sâmi Efendi" Sabancı Koleksiyonu, İst. 1995, s. 140; Derman, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, Ank. 1990, s. 36; Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s.219; Şevket Rado, Türk Hattatları İst. 1984, s. 240)

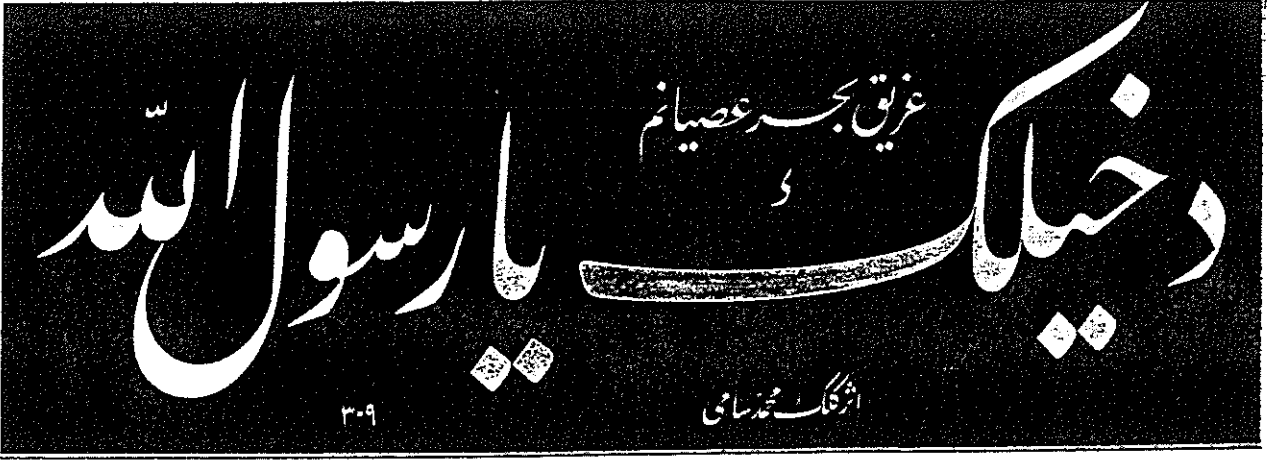
⁷⁷ Derman, "Hattat Hulusi Efendi" KAM, s. 36

Şekil 4 : Hulûsi Efendi'nin ilk hocası Hasan Hüsni Efendi'nin yazısı

Şekil 5 : Çarşambalı Hacı Arif Bey'in ta'lik yazısı.

Şekil 6 : Hulûsi Efendi'nin asıl hocası Sâmi Efendi'nin yazısı.

1315/1897'de Sâmi Efendi'den icazete hak kazanan Hulûsi Efendi, aynı yıl eski hocası Hüsnü Efendi'den de teberrüken icâzet almıştır. Lâkin Sâmi Efendi'den alınan icâzetnamenin altına, izin cümlesini istediği güzellikte yazmayı bu üstadın eli bir türlü değmediği için, o kısım boş olarak kalmıştır.⁷⁸

1.4. Talebeleri

1.4.1. Kemal Batanay

1311/1893'de İstanbul'un Fatih semtinde doğdu. İlk tahsilini aynı semtteki Ağa Mektebinde başlayıp Zeyrek'te Sâlihe Sultan Mektebi'nde bitirdi. Orta tahsilini Fatih Rüştüyesi ile Vefa İdâdisi'nde yaptı.⁷⁹ Kemal Batanay, Tevfik Efendi ve Manisalı Mustafa Efendi gibi şöhretli hocalardan Arapça ve dini tedrisât gördü.⁸⁰ I.Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli kurumlarda vazife gördü. 1876'da açılan İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'na repertuar hocası olarak tayin edildi. 22 Haziran 19981 günü vefat etti ve Feriköy mezarlığına defnedildi.⁸¹

Kemal Batanay sülüs-nesih ve rik'a yazılarını Sofu Mehmed Efendi'den meşk etmiştir. Özellikle ta'likte şöhrete ulaşan Kemal Batanay'ın ta'lik hocası, Sultan Selim Camii Müezzini, erişilmez sanatkâr Hulûsi Efendi'dir. Daha evvel Hasan Hüsnü Efendi'den meşk

⁷⁸ Derman, "Hattat Hulusi Efendi" KAM, s. 37

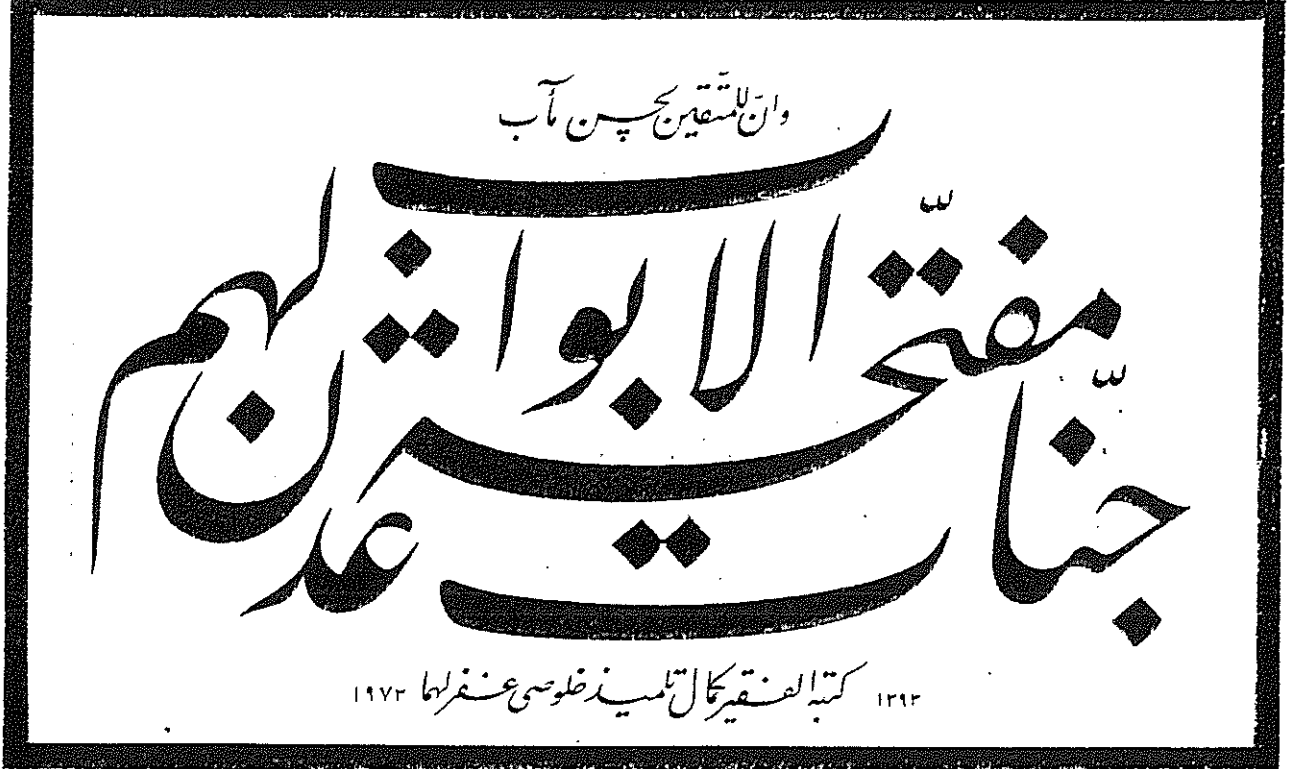
⁷⁹ Serin, "Kemal Batanay" DİA, İst. 1992, V,139

⁸⁰ Mehmet Aksoy, "Kemal Batanay" KAM, Sayı 3 (Temmuz 1980), s. 43

⁸¹ Serin, "Kemal Batanay" DİA, V,139

etmiş ise de asıl üstadı Hulûsi Efendi'dir.⁸² 1918 Yılında icazetini almıştır.⁸³

Kemal Batanay, daha çok ta'lik ve celi ta'lik ile meşgul olmuş ve Hulûsi Efendi'nin üslûbunu en iyi şekilde devam ettirmiştir.

Şekil 7 : Kemal Batanay'ın ta'lik yazısı.

⁸² Serin, Hat Sanatımız, s. 85

⁸³ Serin, "Kemal Batanay" DİA, V,140

1.4.2. Halim Özyazıcı

Mustafa Halim Özyazıcı 1315/1898'de İstanbul'da doğdu. Nalıncı Cemal Efendi'nin oğludur.⁸⁴ Halim Efendi önce Esekapu İlkokuluna sonra Haseki semtinde Gülşen-i Maârif Rüştîye'sine devam etti.⁸⁵ Rüştîye tahsilinden sonra eski Sanayi-i Nefise Mektebindeki Hat ve Resim Bölümü'ne ve bir sene sonra da, yeni açılan Medresetü'l-Hattâtîn'e kaydolundu.⁸⁶

Yaziya orta tahsili sırasında hat hocası Hamid Bey'den rik'a meşkederek başladı. Medresetü'l-Hattâtîn'de önce Hasan Rıza Efendi'den, onun ayrılmasıyla da Hacı Kâmil Efendi'den sülûs-nesih, Ferit Bey'den divâni ve Hulûsi Efendi'den ta'lik meşketti. 1918 yılında buradan mezun oldu.⁸⁷

Halim Efendi, askerlik vazifesini hattat olarak resmi matbaalarda yaptı. Harf inkılabıyla sanatından uzaklaşan Halim Efendi, 1946'da tekrar Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne hat muallimi olarak tayin edildi. 1963 yılında yaş haddinden emekliye ayrıldı. 30 Eylül 1964'de vefat etti. Kozlu mezarlığına defnolundu.⁸⁸

Halim Efendi fevkaledede süratli yazardı. Evvela kurşun kalem ile çok basit şekilde kompozisyonu hazırlar, kamyş kalem ayarlar ve derhal yazardı.⁸⁹

Husûsi koleksiyonlardaki eserlerinden başka İstanbul ve Anadolu'daki muhtelif camilerde kubbe ve kuşak yazıları görülmeye değer. Kubbe ve kuşak yazısı olarak en çok eser veren hattat Halim Hoca'dır.⁹⁰

⁸⁴ İbnülemin, s. 105

⁸⁵ Ülker, Türk Hat Sanatı, s. 42

⁸⁶ Hasan Özönder, "Hattat Mustafa Halim Özyazıcı ve Yazı Üslubu" Türk Kültürü, Sayı 96 (Ekim 1970), s. 33

⁸⁷ Emin Barın, "Hattat Halim Özyazıcı" Akademi, Sayı 3-4, İst. 1965, s. 18

⁸⁸ Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 227

⁸⁹ Barın, a.g.m., s. 18

⁹⁰ Derman, "Hattat Halim Efendi" İslam Düşüncesi, c. 1, Sayı 6 (Kasım 1968), s. 404

Şekil 8 : Halim Özyazıcı'nın ta'lik yazısı.

1.4.3. Macit Ayrar

2 Ramazan 1308/11 Nisan 1891'de İstanbul Beylerbeyi semtinde doğan Macit Ayrar, Seyyid Zühdi Bey'in oğludur.⁹¹ Sülüs ve nesihî Beylerbeyi Hamidiye Mektebi'nde okurken hocası Ali ve Enderunlu Ahmed Rakım Efendilerden öğrendi. Şefit Bey'in yazılarına bakarak yazısını geliştirdi.⁹² Talebe olarak yazıldığı Medresetü'l-Hattâtîn'de Tuğrâkeş İ.Hakkı Bey'den celi sülüs, Hulûsi Efendi'den ta'lik, celi ta'lik meşketti. Ankara'da vilayet Umumi Meclisi Başkâtipliğinde uzun yıllar bulunduktan sonra emekliye ayrıldı. 1955'de Bağdat'a resmen davet edilerek dört yıl müddetle Ma'hedi'l-Fünunü'l-Cemile (Güzel Sanatlar Akademisi)'nde hat dersleri verdi. Avdetinden iki yıl sonra, 17 Mart 1961'de kalp krizinden vefat etti. Karacaahmet kabristanına defnedildi.⁹³

Macit Bey, sülüs ve nesihîte Şefik Bey, celide Sâmi Efendi'nin yolunu takip etmiştir.⁹⁴ Macit Ayrar ta'lik ve nesihîten ziyade sülüs ve celi sülüs yazmıştır.

Macit Bey'in en büyük mahareti, imzasız sanat yazılarının kime ait olduğunu tanımasıdır.⁹⁵

Şekil 9 : Macit Ayrar'ın ta'likine bir örnek

⁹¹ Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 227

⁹² Rado, s. 263

⁹³ Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 227

⁹⁴ İbnülemin, s. 186

⁹⁵ Derman, Türk Hat Sanatının Şaheserleri, s. 60

1.4.4. Mahmut Yazır

1311/1895 senesinde Elmalı'da doğdu. Yazırlı Hoca Numan Efendi'nin oğludur. Kur'an tefsiriyle meşhur âlimlerden Elmalılı Hamdi Efendi'nin küçük kardeşidir.⁹⁶

1324/1908'de İstanbul'a gelerek Rüştîye'yi bitirdi. Nuru Osmaniye Medresesinden müretteb dersleri okuduğu sırada Birinci Dünya Harbi'nde üçbuçuk yıl yedek subaylık yaptı. Terhisten sonra medresedeki tahsilini ikmal etti. Rûûs imtihanını kazandı.⁹⁷ Medresetü'l-Mütehassisîn'in felsefe bölümünde ihtisas yaptı. Dersiâm oldu. Meşihât Mektûb-i Kalemi'nde vazife yaptı. 1938'de Vakıflar idaresinde Kuyûd-ı Vakfiye Mûmeyyizi oldu.⁹⁸

Dokuz sene Dil tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Osmanlı Paleografyası dersi verdi. 1 Ocak 1952'de vefat etti. Erenköy Sahray-ı Cedid kabristanına defnedildi.⁹⁹

Mahmut Yazır önce ağabeyinden meşketti. Sülûs ve nesih yazılarını Bakkal Arif Efendi'nin oğlu Râkım, Hırka-i Şerif hatibi Ömer Vasfi ve Aziz Efendilerden, ta'lik yazısı da Hulûsi Efendi'den öğrenmiştir.¹⁰⁰

1940'da "Siyâkat Yazısı" ve "Eski Yazıları Okuma Anahtarı" adlı eserleri yayınlanmış, "İnsan ve Yazı" adlı eseri yayınlanmamıştır.¹⁰¹

Mahmut Yazır, Hat Sanatı'na sofîyâne bir neş'e ve felsefi bir nazar ile bakmasını bilen yegâne insandır. "Kalem Güzeli" adlı eseri, Hat Sanatı'nda muhtevası ve hacmi itibari ile ilk ve benzeri yazılmamış bir kitaptır.¹⁰²

⁹⁶ Rado, s. 263

⁹⁷ İbnülemin, s. 204

⁹⁸ Serin, Hattat Aziz Efendi, s. 36

⁹⁹ İbnülemin, s. 204

¹⁰⁰ Rado, s. 263

¹⁰¹ İbnülemin, s. 205

¹⁰² Derman, Kalem Güzeli I. Kısımda "Eser ve Müellifi Hakkında" açıklaması.

Şekil 10 : Mahmud Yazır'ın celi ta'lik bir levhası.(Süleymaniye Kütüphanesi)

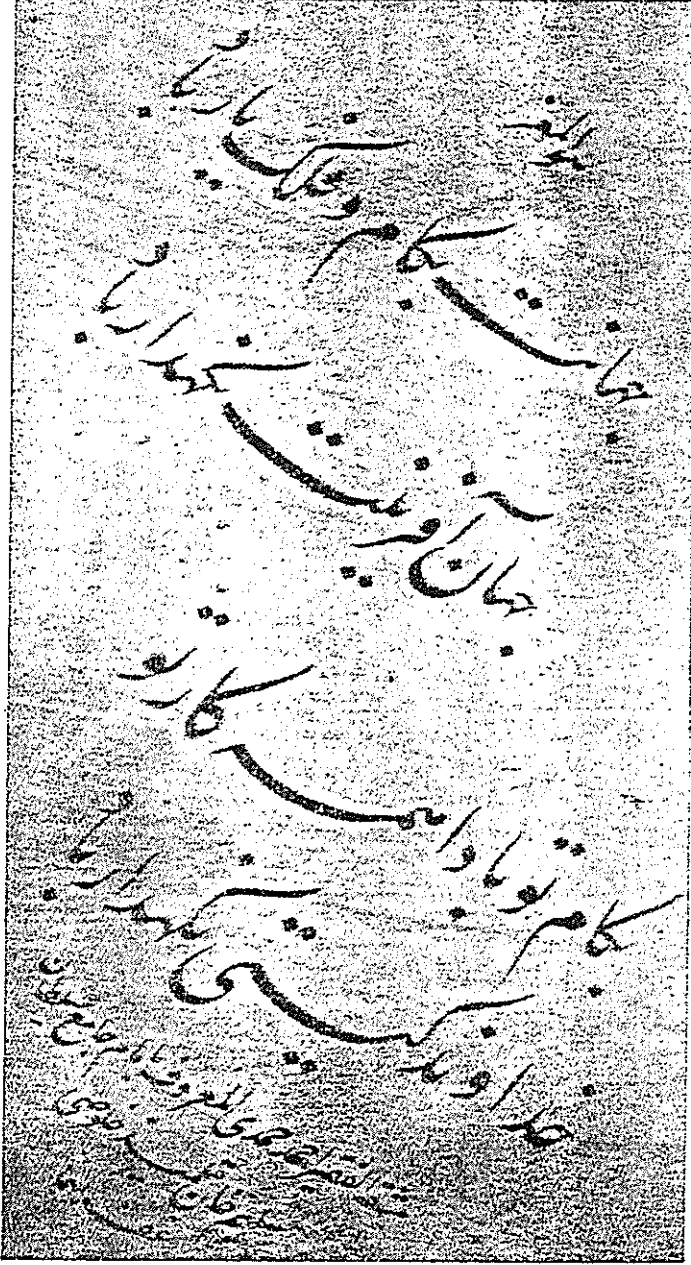
1.4.5. İmamzâde Hamdi Efendi

Ahmet Hamdi Efendi, 1293/1877'de İstanbul'da doğdu. Sultan Selim Camii baş imamı Hoca Abdullah Zekai Efendi'nin oğludur. Dini ilimleri babası ve Hoca İbrahim Efendi'den ikmal etti. Kıraat ilmini de, Sultan Abdulhamid'in baş imamı İsmail Hakkı Efendi'den öğrendi. Fatih Camii'nde Ödemiş'li Hoca Abdullâtif Efendi'nin dersine devam ederek icâzet aldı. Bir müddet Fatih'de Millet Kütüphanesi memurluğunda bulunduktan sonra Sultan Selim Camii baş imamı oldu.¹⁰³

Bakkal Arif Efendi'den sülûs-nesih, Çırçırılı Ali Efendi'den celi ve Hulûsi Efendi'den ta'lik meşketti. Hacı Kâmil Efendi ve Halim Efendi'den de istifâde etti.¹⁰⁴

¹⁰³ İbnülemin, s. 114

¹⁰⁴ İbnülemin, s. 117

Şekil 11 : İmamzâde Hamdi Efendi'nin ta'lik yazısı.

1.4.6. Hamid Aytac

1309/1891 yılında Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Şeyh Musa Azmi'dir.¹⁰⁵ Hâmid ilk tahsilini Diyarbakır'da Sıbyan Mektebi'nde yaptıktan sonra Diyarbakır Askeri Rüştiyesi'ni, sonra da Diyarbakır İdâdisi'ni bitirdi.¹⁰⁶ 1908 yılında İstanbul'a geldi. Bir yıl Hukuk, sonra da Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam etti. Gülşen-i Maârif'de yazı ve resim hocalığında bulundu.¹⁰⁷ Bir yıl kadar Almanya'da haritacılık ihtisâsı yapan Hâmid, döndüğünde Bab-ı Âli'de Hattat Hâmid Yazı Yurdu'nu açarak Hamid müsteâr imzası ile piyasaya yazılar yazmaya başladı. 19 Mayıs 1982'de vefat etti. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'nda Şeyh Hamdullah'ın mezarının yakınındadır.¹⁰⁸

Hamid Aytac ilk yazı derslerini Sıbyan Mektebi'nde iken hocası Mustafa Akif (Tütenk) Bey'den aldı. Askeri Rüştiye'de Hilmi Bey'den sülüs, Vâhid Efendi'den rik'a meşketi. Gülşen-i Maârif'teki öğretmenliği sırasında Hacı Nazif Bey'den celi sülüs, Hacı Kâmil Efendi ile Neyzen Emin (Yazıcı) Efendilerden sülüs ve nesih yazılarında faydalandı. Tuğrâkeş İ.Hakkı Bey'in yanında tuğra çekme tekniğini geliştirdi. Celi sülüste Râkım ve Sâmi Efendi yolunu takip etmiştir.¹⁰⁹

Hamid Aytac, Hulusi Efendi'den ta'lik hattını ciddi olarak meşketmiş değıldir, müzâkere yoluyla istifâde etmiştir.¹¹⁰

Hattat Hamid'in sanatını geliştirmede şahsi gayreti ön planda gelir. O, eski usulde bir hattatın yanında yetişmiş olmayıp daha çok hat otoriteleriyle mütâlaa ve müzâkerelerde bulunarak ve eski hattatların yazılarını inceleyerek ilerlemiştir.¹¹¹

Hayatının son senelerinde verdiği eserler, yaşlılığı dolayısıyla onun mertebesini göstermekten uzaktır. Lâkin sanat hayatının parlak devrindeki yazıları (bilhassa 1341/1923 - 1385/1965 arası) bütün İslam âlemine yayılmıştır. Her yazı nevinde behresi olmakla beraber, en çok celi sülüste iştiyhâr etmiştir. Nesih hattı ile iki mushafı vardır. Başta

¹⁰⁵ M.Hüsrev Subaşı, "Hamid Aytac" DİA, İst.1991, IV, 287

¹⁰⁶ Rado, s. 267

¹⁰⁷ Derman Türk Hat Sanatının Şaheserleri, s. 62

¹⁰⁸ Subaşı, "Hamid Aytac" DİA, IV,287-288

¹⁰⁹ Subaşı, "Hamid Aytac" DİA, IV,287-288

¹¹⁰ Uğur Derman'dan şifahi not.

¹¹¹ Subaşı, "Hamid Aytac" DİA, IV,287-288

İstanbul'daki Şişli Camii olmak üzere, bazı camilerde kubbe, kuşak yazıları ve cami levhaları mevcuttur. Husûsi koleksiyonlarda levhaları çoktur.¹¹²

Şekil 12 : Hamid Aytaç'ın ta'lik yazısına bir örnek.

¹¹² Derman, İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı, s. 229

1.4.7. Hafız Ahmed Hamdi Tezcan Efendi

Babası Rumeli'den hicret eden Hacı Mehmed Efendi'dir. Hafız Ahmed Hamdi Efendi 1311/1893 yılında Edremit'te doğdu. Dokuz yaşında -o zaman köy olan- Kağıthane'ye yerleştiler. İlk tahsili ile beraber hıfza çalıştı. Şeyh Aziz Efendi'den sülüs, nesih ve ta'lik meşketti. Bu arada Amca Hüseyin Paşa medresesine de devam etti. Aziz Efendi Mısır'a gidince, kendisi de askerlik vazifesini ifa için Çanakkale'ye gitti.¹¹³

Terhis olduktan sonra 1337/1918'de polis mesleğine girdi. Hizmetinden fırsat buldukça Medresetü'l-Hattâtîn'e devam etti. Kâmil Efendi'den sülüs ve nesih, Tuğrâkeş İsmail Hakkı Bey'den celi, Hulûsi Efendi'den ta'lik meşketti. Ayrıca Ferid Bey'den divâni yazdı ve icâzet aldı. Emekli olduktan sonra Sultan Selim ve Karagümruk Camii'nde imamlık yaptı. Üç Kur'an-ı Kerim, pek çok hilye-i şerif ve kasideler yazdı.¹¹⁴

Hafız Ahmed Hamdi Efendi'nin ta'lik yazısına örnek bulamadık.

1.4.8. Vehbi Efendi

Hafız Mehmed Vehbi Efendi, Pertevniyal Valide Sultan Kütüphanesi memuru Hattat Osman Nuri Efendi'nin oğludur. 1298/1881'de İstanbul'da doğdu. Aksaray Mahmudiye Vakıf Mektebi'nde okudu. Erenköy Kız Lisesi'nde ve Gazi Osman Paşa kız orta mektebinde Türkçe muallimliği yaptı. 1372/1953 yılında vefat etti ve Topkapı kabristanına defnedildi.¹¹⁵

Vehbi Efendi sülüs ve nesih babasından meşketti ve icâzet aldı. Ta'liki Sâmi Efendi ve onun talebesi Hulûsi Efendi'den öğrendi. Ayrıca Bahaddin Efendi'den tezhib ve cilt sanatını da öğrendi.¹¹⁶

Vehbi Efendi'nin ta'lik yazısına örnek bulamadık.

¹¹³ İbnülemin, s. 120

¹¹⁴ İbnülemin, s. 120

¹¹⁵ İbnülemin, s. 460

¹¹⁶ İbnülemin, s. 460

İKİNCİ BÖLÜM

HULÛSİ EFENDİ'NİN SANATI

2.1. Sanatı

Ta'lik yazıda ilk akla gelenlerden biri de Hulûsi Efendi'dir. O daha çok ta'lik ve celi ta'likte iştihar etmiştir. Hulûsi Efendi'nin özel bir tavrı vardır.

Herbiri kendi sahasında "erişilmezlik" mertebesine varan üç zat vardır. Bunlar, Mehmet Akif Ersoy (1873/1936), Ressam Hoca Ali Rıza Bey (1858-1930) ve Hattat Hulûsi Efendi'dir.¹¹⁷ Hattatlar arasında bir mukâyese edecek olursak, celide Sâmi Efendi, sülûs-nesihte Şevki Efendi ve ta'lik yazıda Hulûsi Efendi erişilmez bir mertebeye vâsıl olmuşlardır.

Hat uzmanı Uğur Derman anlatıyor: Rahmetli üstadım Necmeddin Okyay'a "Son devirde ta'lik hattını en güzel kimler yazardı?" diye sorduğumda "Hocamız Sâmi Efendi Hazretleri" cevabını vermiş ve ilave etmişti: "Lâkin O'nun yetiştirdiği, benim de kendisini ikinci hocam saydığım bir Hazreti Hulûsi vardı... Bu zât-ı akdes, celi ta'likten başka, bilhassa meşk ta'likini ve hurde ta'liki gerek Türk, gerek Acem üslûbuna öylesine ruhnûvaz ve şiveli yazmıştır ki, yalnız son devirde değil, geçmiş asırlarda da nâziri yoktur."¹¹⁸

Hulûsi Efendi'nin hattat olarak kırk yıldan fazla devam eden bir meslek hayatı vardır. İcâzet aldığı 1314/1897 senesinden itibaren sûratle tekâmül göstererek, bilhassa 1320/1903'den sonra yazı meraklılarının hayranlığına kazanmıştır.¹¹⁹

Hulûsi Efendi sülûs-nesih ve celi sülûste de üstad olmakla beraber, ta'lik ve celi ta'lik yazan gelmiş geçmiş hattatlar içinde hemen ilk hatırlanacaklardandır.¹²⁰ Bilhassa Türk tavrı ta'lik ile kıt'a ve Hilye-i Saâdet yazmakta kimse onun derecesine varamamıştır.¹²¹

¹¹⁷ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" lâle, s. 16

¹¹⁸ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 33

¹¹⁹ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" lâle, s. 20

¹²⁰ Derman, "Mehmed Hulûsi Yazgan" Sabancı Koleksiyonu, s. 154

¹²¹ Derman, "Hulûsi Efendi" TA, Ank. MEB. 1971, XIX,374

Hulûsi Efendi, ta'likte Sâmi Efendi'nin bilhassa hayru'l-halefidir. Sâmi Efendi'den sonra ta'lik yazısı ve onun celisinde bir daha eşi gelmeyecek en birinci üstad olan Hafız Hattat Mehmed Hulûsi Efendi'dir.¹²²

Hocası Sâmi Efendi , onun şaheserlerini dünya gözüyle seyrederek daima takdirkârı olmuştur.¹²³ Sâmi Efendi, bu çok beğendiği talebesini teşvik için, şahsına yazı siparişi edildiğinde: "Vaktim yok, Hulûsi'ye yazdırın" diye reddeylemiş.¹²⁴ Ünlü ta'lik üstadı Necmeddin Okyay anlatıyor: "Ben, Hulûsi Efendi'yi Sâmi Efendi'ye devamım sırasında tanıdım. Hoca hasta olduğu veya başka bir sebeple ders görmediği zamanlar Hulûsi Efendi, onun yerine bizim meşklerimize bakar, harfleri tarif ederdi. Hulûsi Hoca, meşk ve kıt'alarını bilhassa sulu mürekkeble yazardı ki, hattın akışı renk farkından hisolunabilsin. Harfler elinden son derece keskin ve pürüzsüz çıkar, kazara bir pürüz olsa, onu tashiî kalemtraşı ile kazımayıp, ağzında hafifçe ıslattığı ince bir fırça ile alıverirdi. Harfin eksik çıkmış kısımlarında da, kâmiş kalemi ağzında nemlendirip oraya temas ettirerek doldururdu. Zira, hokkaya yeni daldırılan bir kalemde fazla mürekkep akabilir. Bunlar, Hulûsi Efendi'ye has buluşlardı. Bir başka hususiyeti de kelimeyi, hatta harfi bitirir bitirmez noktalarını koymasaydı. Çünkü hattatlar, umumiyetle satır veya yazının tamamlanmasından sonra harflerin gerekli noktalarını koyarlardı."¹²⁵

Hulûsi Efendi'nin özellikle sulu mürekkeple yazdığı bazı eserlerinde kâmiş kalemden mürekkebin cereyan edişi bütün letâfetiyle görülür. 1320/1902 - 1345/1927 yılları arası, sanat hayatının en parlak devresidir.¹²⁶

Harf İnkılabı, Hulûsi Efendi'nin sanat şevkini manen ve maddeten söndürmüştür.¹²⁷ Bu tarihten sonra verdiği eserler sanatkârın hüner derecesini aksettirmekten gittikçe uzaklaşmıştır ve sanat endişesinden çok, geçim sıkıntısını hafifletmek gayretiyle yazılmıştır. Ancak, eski

¹²² Ünver, Hattat Mehmed Hulûsi, s. 2

¹²³ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" lâle, s. 20

¹²⁴ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 37

¹²⁵ Denman, a.g.m., s. 41-42

¹²⁶ Derman, "Mehmed Hulûsi Yazgan" Sabancı Koleksiyonu, s. 154

¹²⁷ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" lâle, s. 16

başarılı yıllarında yazılmış olan kalıplarından silkerek hazırladığı celi ta'lik levhalarında yine de mahâretini göstermiştir.¹²⁸

2.2. Kullandığı İmzalar

Hulûsi Efendi imzaların ekseriyetinde *نمقه* kelimesini kullanmıştır. *كتبه* kelimesini daha az kullanmıştır. Tevazu için *الفقير* ve *المذنب* kelimelerini kullanmıştır. En yaygın imza *نمقه خلوصي غفر له* şeklindedir. Bazen imzasında *حافظ* kelimesini kullanmıştır.

كتبه الفقير حافظ محمد خلوصي تليد سامي غفر لهما

Hulûsi Efendi'nin babası Fatih Dersiâm ve Daruşşafaka muallimlerinden olduğu için bazen de "hocazâde" kelimesini kullanmıştır.

كتبه المذنب خواجه زاده خلوصي غفر لهما

Hulûsi Efendi kısa imzalarında sadece ismini yazar. Uzun imzalarında ise Sâmi Efendi'nin talebesi olduğunu zikreder.

Hulûsi Efendi umumiyetle imzasını levhadaki yazı cinsinden atmıştır. Ancak son devirlerinde ta'lik levhaların altına, güzel yazamama endişesinden sülûs imza attığı da vâki olmuştur.

2.3. İthaf Şiir

HATTAT HULÛSİ EFENDİ

Muhit-i nûr-i irfandır Hulûsi,
 Muhât-ı feya-i Kur'an'dır Hulûsi,
 Güneşti, âfil oldu âh, Sâmi,
 Bize bir bedr-i tâbândır Hulûsi.
 Nihandır dideden üstâd Sâmi,
 Anınçün fahr-i devrandır Hulûsi.
 Semâ-yı infirâda çıktı Sâmi,
 Anâ bir peyk-i rahşandır Hulûsi.
 Hat-ı Sâmi gibi her hattı Sâmi
 O sâmi-şamla siyyandır Hulûsi.
 İşittim, Hazret-i Sâmi demişti:
 "Benimle hatda yeksandır Hulûsi"

¹²⁸ Derman, "Hattat Hulûsi Efendi" KAM, s. 46

Ne devlettir Hulûsi'ye bu takdir,
 Bu parlak sözle şâdandır Hulûsi.
 Teferrüd etti Ta'liyk-ı Celi'de,
 Bu meydanda nerimândı Hulûsi.
 Hat-ı Ta'liyk ile var elde mührü,
 Bugün elhak Süleyman'dır Hulûsi.
 Anındır şimdi mülk-i hatt-ı Ta'liyk,
 Bu yüzden şâh-ı zîşandır Hulûsi.
 Hat-ı Ta'lik bir ten farz olunsa,
 Kemâliyle anâ candır Hulûsi.
 Yesâri'yle imâd'ın nâmı kaldı,
 Reîs-i Rûm-û İran'dır Hulûsi.
 Sülüs, Ta'lik anâ oldu cenaheyh,
 Semâ-yı hatda perrandır Hulûsi.
 Mülâzımdır Sülüs, Ta'liyk O Nûr'a;
 İki çenberle Keyvan'dır Hulûsi.
 Celi elvah-ı garrâsiyle her an,
 Cilâbahşâ-yi vicdandır Hulûsi.
 Nasıl sevmem hulûs-i kalb ile ben?
 Cihanda hâlis insandır Hulûsi.
 Sever herkes o timsâl-i hulûsu,
 Melek hasretli sultandır Hulûsi.
 Mehâsin nüshası kılmuş anı Hak,
 Bihakkın medha şâyandır Hulûsi.
 Hat-ı destiyle üstâd-ı güzindir,
 Hat-ı vechiyle cânândır Hulûsi.
 Açılmış, ravza-î irfanda, güldür,
 Muhakkak, hem de reyhandır Hulûsi.
 Hatından müstefeyzim ben de Hâşim,
 Banâ insân-ı Yezdan'dır Hulûsi.
 Beni lutfuyla cidden etti memnun,
 Banâ bir lutf-ı Mennan'dır Hulûsi.
 Desin ihlâs ile dâim lisanlar:
 "Cihan bağında handandır Hulûsi".

Şerif Abdülkâdirzâde
 Hüseyin HAŞİM.¹²⁹

¹²⁹ A.Haydar Bayat, Hüsn-i Hat bibliyografyası, Ank. Kültür Bak. Yay. 1980.

2.4. Yazılarının Değerlendirmesi

Ta'lik yazıda, resim sanatının temeli olan nokta, çizgi ve leke temel plastik unsurlardır.¹³⁰ Ta'likte sadelik ön planda olduğu için plastik unsurlardan genellikle nokta kullanılmıştır. Diğerleri daha az kullanılmıştır.

Ta'lik yazıda desen güzelliği kendi kendine yeterli olduğu için istif zarureti ikinci planda kalmıştır.¹³¹ Ta'lik yazıdaki istifin sülüs yazıdaki kadar yaygın olmayışının diğer bir sebebi de, ta'lik istifi yapmak sülüse göre daha zordur. Çünkü ta'lik istifinde harfler birbirlerini kesmezler.

İstif, hattatın sanat gücünü ortaya koymasından önemlidir. Hulûsi Efendi ta'lik istiflerinde de sanatını ispatlamıştır. Şekil 13 ve 14'te olduğu gibi.

Hulûsi Efendi şekil 13'te noktayı ve çizgiyi başarıyla kullanarak plastik bir bütüne ulaşmıştır. Keşideleri üst üste getirerek yazıda güzel bir şekil oluşturmuş ve aynı zamanda dengeyi sağlamıştır. Noktaların sıkışıklığa meydan vermemek için aşağıya konması birliğe ve uyuma hizmet etmektedirler. Ayrıca en incesinden en kalınına tüm kalem hareketleri görülmektedir. İstifte, zirve kemâlin doruğudur. Hulûsi Efendi, doruğa yegâne kemâl olan Allah lafzını koymuştur. Ayrıca istifte teşrifâta riayet edilmiştir.

Şekil 14 merkezi dengeli bir istiftir. Hulûsi Efendi form, çizgi ve mekan unsurlarını bir bütünlük içinde başarıyla kullanmış ve uyumu elde etmiştir. Yani Hulûsi Efendi istifinde, bütünü ve onu meydana getiren parçaları ritmik bir şekilde düzenlemiş, bir araya getirmiştir. Burada her parça birbiriyle organik bir bütünlük içinde birbirlerini tamamlamıştır. İstifte sıkışıklığa meydan vermemek için ye (س) ve te (ت) harflerinin noktalarını yuvarlak olarak koymuştur. Lafzatullah diğer istifte olduğu gibi en başa oturtulmuştur. Teşrifâta da riayet edilmiştir.

Mâil kıt'alarda dengeyi temin etmek için, mîstar dikey olarak uygulanır. Bu kıt'alarda önemli olan keşidelerin yazı alanına dengeli bir şekilde dağıtılmasıdır.¹³² Mâil kıt'alar, ta'lik yazının bütününde bulunan diyagonal yapıyı ve ritmi daha da güçlendirmekte ve

¹³⁰ Boydaş, s. 106

¹³¹ Boydaş, s. 114

¹³² Boydaş, s. 124

zenginleştirmektedir.¹³³ Hulûsi Efendi'nin şekil 36,37 ve 38'de olduğu gibi başarılı mâil kıt'aları vardır. Mâil kıt'alardaki keşideler diyagonal yapıyı belirginleştirmiş ve yazıya ayrı bir güzellik katmıştır. Ayrıca Hulûsi Efendi'nin mâil kıt'alarında satırlar arasındaki dengeyi sağlamak için, satır sonlarındaki kelimelerin, bazen de harflerin yukarı alındığı görülür.

Hulûsi efendi yazılarında simetrik dengeyi gözetmiştir. Şekil 15, 21 ve 32'de olduğu gibi, Şekil 15'teki besmelenin be ب keşidesini, rahim kelimesinin ha (ح) keşidesi dengelemiştir. Şekil 21'de satırlar arasında bir denge mevcuttur. Üst satırdaki ye (ی) keşidesini, alt satırdaki te (ت) keşidesi dengelemiştir. Bu levhada benzer kelimelerin kullanılması yazıya ayrı bir güzellik katmıştır. Şekil 32'de de, şekil 15'deki gibi simetrik denge mevcuttur. Sin (س) keşidesini, te (ت) keşidesi dengelemiştir. Ayrıca sin (س) keşidesinin altına konmuş üç nokta da ayrı bir denge unsurudur.

Hulûsi Efendi kısa ve özlü yazılarında genellikle keşidelerle yazıyı rahatlatmıştır. Şekil 18, 19, 20, 21, 23, 25 ve 31'de olduğu gibi. Fakat uzun satırlı yazılarında genellikle keşide kullanmamıştır. Şekil 16, 17, 22 ve 24'de olduğu gibi.

Hulûsi Efendi hurde ta'lik ile güzel hilyeler yazmıştır. Şekil 26 ve 27. Hulûsi Efendi'nin bu hilyelerinde eriştiği mükemmelliği ve ustalığı görüyoruz. Hz.Peygamber (s.a.v.)'e duyulan muhabbet, yazı güzelliği ile kaynaşmıştır. Hattat iç güzelliğini kağıda tam olarak aksettirmiştir. Hulûsi Efendi hilyeyi bilhassa sulu mürekkeple yazdığından kalem akışı görülmektedir.

Hulûsi Efendi'nin gayet başarılı sülüs istifleri vardır. Şekil 28, 29 ve 30'da olduğu gibi. Şekil 30'da simetrik dengeyi görmek mümkündür. Baş taraftaki sin (س) ve nun (ن) harfini, son taraftaki sin (س) ve ye (ی) harfi dengelemiştir. Baş taraftaki dikey harfler ile nun (ن) ve te (ت) harfini, son taraftaki yine dikey harfler ile nun (ن) ve te (ت) harfi dengelemiştir. Baş taraftaki dikey harfleri nun (ن) harfi ile, son taraftaki dikey harfleri de he (ه) harfinin keşidesi ile birbirlerine bağlanarak bütünlük elde edilmiştir.

Hulûsi Efendi asimetric dengeli yazılar da yazmıştır. Şekil 33'de

¹³³ Boydaş, s. 127

olduğu gibi. Burada sin(س) keşidesini dengeleyen başka bir keşide yoktur. Muvâzene için sin(س) keşidesinin altına üç nokta konulmuştur.

Hulûsi Efendi 34. şekilde değişik bir istif denemesi yapmıştır. Üç tane keşideyi alt alta getirmiştir. Bu keşideler yazıya muvâzere kazandırmıştır. Keşidelerin tam üstüne Allah lafzı yerleştirilmiştir. Burada lafzatullah keşidelere hâkim bir konumdadır.

Hulûsi Efendi şekil 39'da görülmemiş bir istif denemesi yapmıştır. İki farklı kalem kullanılmış ve meded (مدد) kelimesi kaf (ق) harfinin çanağı içine yerleştirilmiştir. Kaf (ق) harfinin noktaları yuvarlak olarak konmuştur. İmza leke vazifesi görmektedir.

Hulûsi Efendi bazı yazılarında plastik unsurlardan leke unsurunu da gözetmiştir. Şekil 31'de olduğu gibi, buradaki salavat (صلوة) kelimesi ile imza leke unsurudur. Salavat (صلوة) kelimesi boşluğu doldurarak kompozisyonu tamamlamıştır. Ye (ی) harfinin noktaları muvâzere için keşidenin tam ortasına konmuştur.

Hulûsi Efendi'nin sulu mürekkeple yazdığı yazılarda kalem akışı bâriz bir şekilde hissedilir.

Yazılarının dik hatlarındaki ritim, harflerin en ve boylarındaki nisbet, keşideler, küplü ve çanaklı harflerin satır üzerindeki dengeli dağılışı ile tevhide muvaffâkiyetle sağlanmıştır. Çanaklı harflerin elips formları gayet düzgündür. Kelime araları gayet ölçülüdür. Noktalar boşlukları doldurarak ikinci bir görev üstlenmişlerdir.

Hulusi Efendi'nin bütün hatlarındaki keskinlik, incelik, vuzuh ve akıcılık vasıfları ile kaleme hükmeden kuvvetli bir iradenin varlığı hemen göze çarpar. Harfleri sınırlayan çizgiler son derece temiz ve keskindir. Yazılarındaki alışkanlık, yazıyı monotonluktan kurtarmıştır.

Hulusi Efendi'nin hayatının son devresinde geçim endişesiyle, güzellik ve estetikten mahrum yazılar yazdığı da bir gerçektir.

Şekil 13 : Hulusi Efendi'nin 1342/1923 tarihli evâsıt dönemi eseri olan İstifli celi ta'lik levhası. Süleymaniye Kütüphanesi 455 envanter numaralıdır. Aslının eb'âdı 30x19 cm'dir.

Şekil 14 : Hulûsi Efendi'nin 1335/1917 tarihli evâsit dönemi istifli

celi ta'lik levhası

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULÛSÎ EFENDÎ'NİN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

Şekil 15 : Hulûsî Efendi'nin 1341/1922 tarihli evâsıt dönemi eseri celi ta'lik besmelesi.

ولا تجسروا الناس اجمعين ولا تعصوا في الارض مفسدين
١٣٥١
كتبه خلدون بن محمد

Şekil 16 : Hulusu Efendi'nin 1351/1932 tarihli evâhir dönemi celi ta'lik eseri.

38

موالاد اول وآخرو الظاهر والباطن طبعه من قبل علي
١٣٥١
كتبه الفقيه خاوصى
عنه السيد ذنونيه

Şekil 17 : Hulusi Efendi'nin 1351/1932 tarihli evâhir dönemi celi ta'lik eseri. Aslının eb'adı 35x96 cm'dir.

صدق العظيم
مكاتب خاوصى غفرله
١٣٥١

Şekil 18 : Hulusi Efendi'nin 1351/1932 tarihli evâhir dönemi celi ta'lik eseri

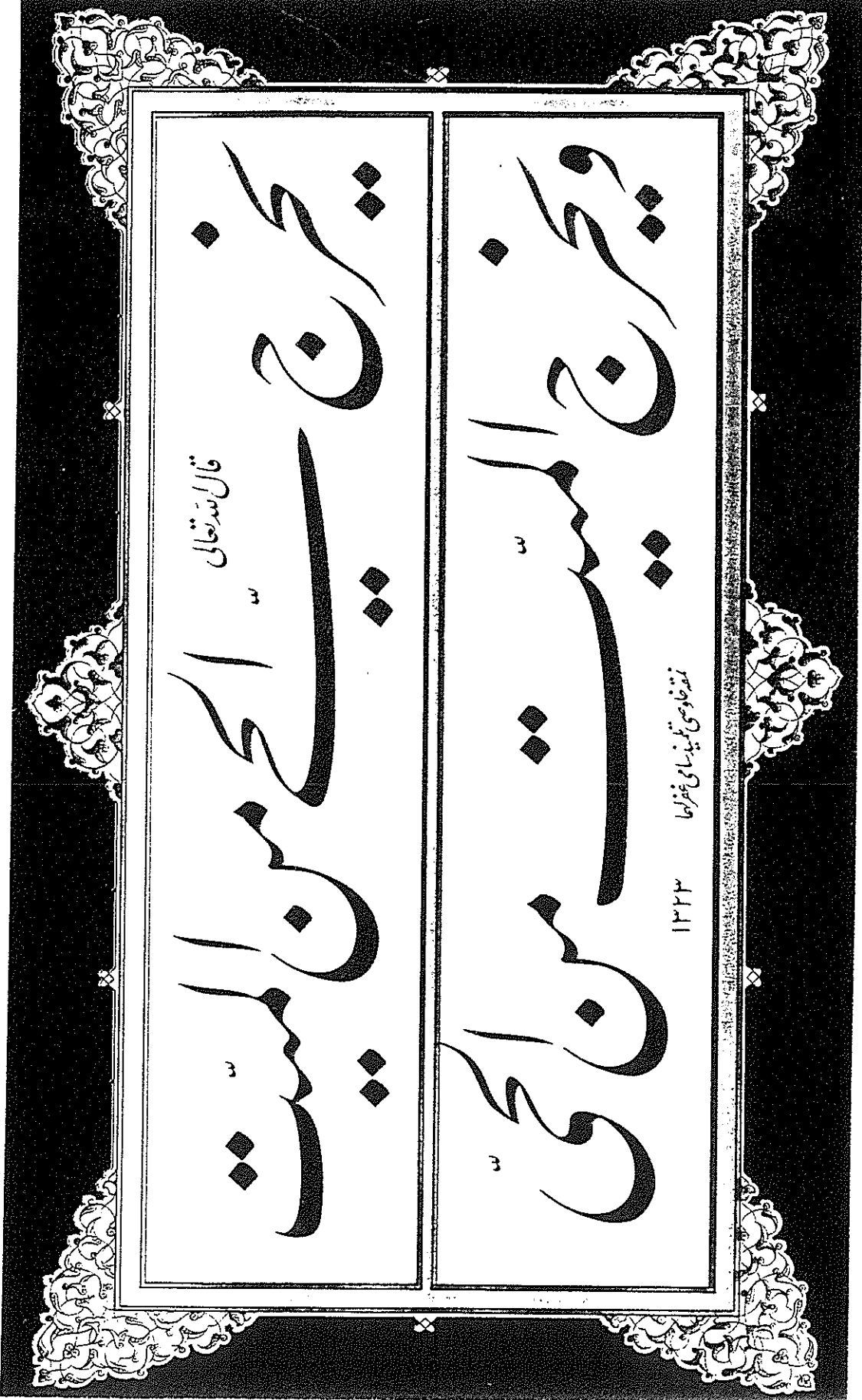
39

الكلمة
مكتبة خاوصى غفرله
١٣٥١

Şekil 19 : Hulusi Efendi'nin 1324/1906 tarihli evâhir dönemi celi ta'lik eseri. Aslının eb'adı 18x50 cm'dir.

Şekil 20 : Hulusi Efendi'nin 1343/1924 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik levhası. Süleymaniye Kütüphanesi 458 envanter numaralıdır. Aslının eb'adı 64x17 cm'dir.

Şekil 21 : Hulusi Efendi'nin 1323/1905 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik eseri. Aşlının eb'adı 38,5x66 cm'dir.

Şekil 22 : Hulusi Efendi'nin 1341/1922 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik eseri.

وَكُنْفِي بِإِلَهِي شَهْرًا مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ

تتبعاً لآية خواجه زاهد وفتوحی من سنه ۱۳۳۶

Şekil 23 : Hulusi Efendi'nin 1336/1917 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik eseri.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ خَيْرَ مَا يَخْتِجُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

تتبعاً لآية خواجه زاهد
۱۳۳۶

Şekil 24 : Hulusi Efendi'nin 1324/1906 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik eseri.

Şekil 25 : Hulusi Efendi'nin 1352/1933 tarihli evâhir dönemi celi ta'lik eseri. Aslının eb'adı 27x65 cm'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

عمر رضی اللہ عنہ

عن علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ

ابوبکر رضی اللہ عنہ

كان اذا وصف النبي صلى الله عليه وسلم لم يكن
بالطويل الممخط ولا بالقصير المتردد كان ربعة من القوم
ولم يكن باجعد القلط ولا بالابطوط كان جعدا رجلا ولم يكن بالمطمم
ولا بالمكثم وكان في الوجه تدوير ابيض مشرب ادعج العينين
اهدب الاشفار جليل المشاش والكتد اجر دذو مسربة شش الكفين
والقديين اذا مشى يتقلع كأنما يمشي في صبب واذا التفت
التفت معا بين كتفيه خاتم النبوة وهو خاتم النبيين
اجود الناس صدرا واصدقهم لجة

علي رضی اللہ عنہ

عثمان رضی اللہ عنہ

مصطفى ما جاء الراحمة للعالمين

والينهم عركية واكرمهم عشيرة من راه بديته باب ومن خالطه معرفة احبه
يقول ناعته لم اقبله ولا بعده مثله صلى الله عليه وسلم اللهم صل وسلم
علي بنی الرحمة وشفيع الامة محمد وآله واصحابه الطيبين الطاهرين اجمعين
نمقة الفقير محمد حنوصي من تلاميذ سامي غفر لهما

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عمر

أبو بكر

عن علي كرم الله وجهه
 كان إذا وصف النبي صلى الله عليه
 وسلم قال • لم يكن بالطويل المنقط • ولا بالقصير
 المتردد • كان ريقه من القوم • ولم يكن بالحجود
 المنقط • ولا بالسبط • كان جعدا رجلا • ولم يكن
 بالملهم • ولا بالمكلم • وكان في وجهه تدوير •
 أبيض مشرب • أوج العينين • أهدب الأشقان
 جميل المشاش والكتف • أجود ومسرته • شين الكفين
 والقدمين • إذا مشى يفتلع كأنما يتخط من صبيب
 وإذا التفت التفت معا • بين كتفيه خاتم النبوة
 وهو خاتم النبيين • أجود الناس صدرا
 وأصدقهم لجة • والينهم عريته • وأكرمهم
 عشيرة • من رآه بديهته تهابه • ومن
 خالطه معرفة أحبه

علي

عثمان

وَأَنْتَ لِعَلِي خَلْقٌ عَظِيمٌ

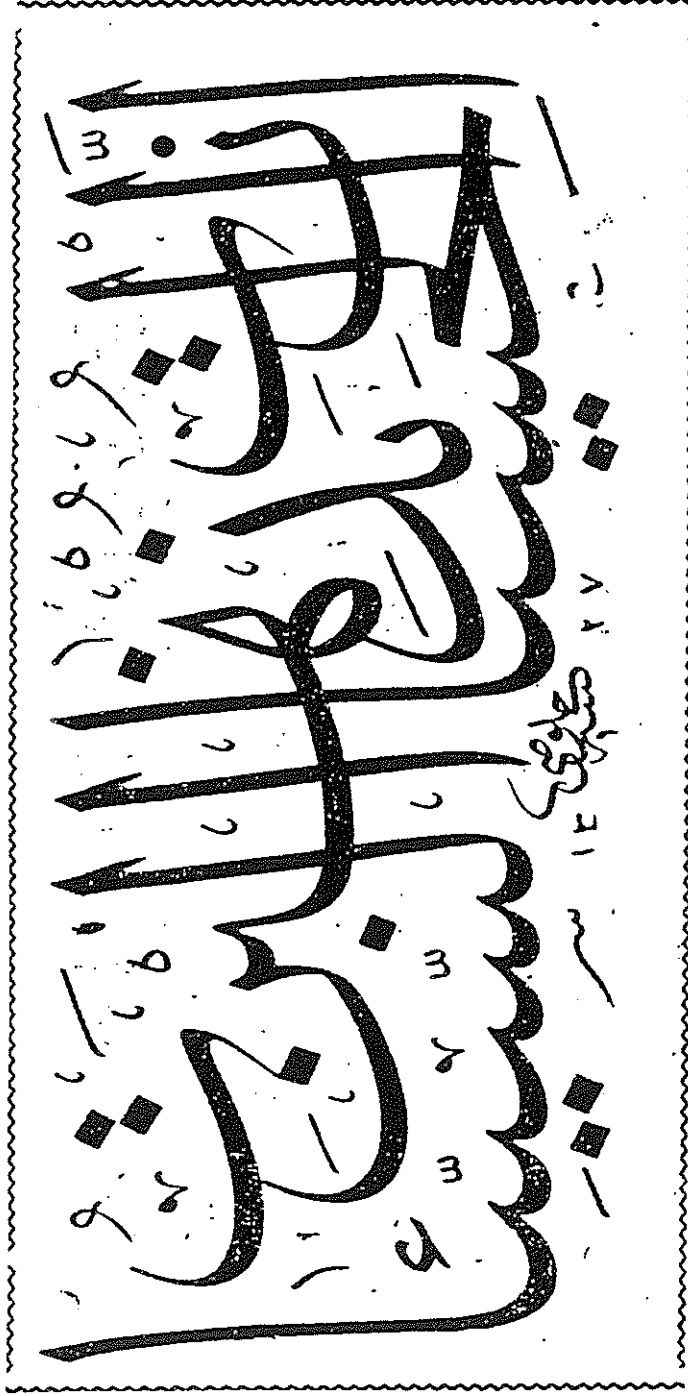
نقده خلوصي غفرله

Şekil 28 :Hulusi Efendi'nin 1328/1910 tarihli Sultan Selim Camii'ndeki celi sülüs yazısı

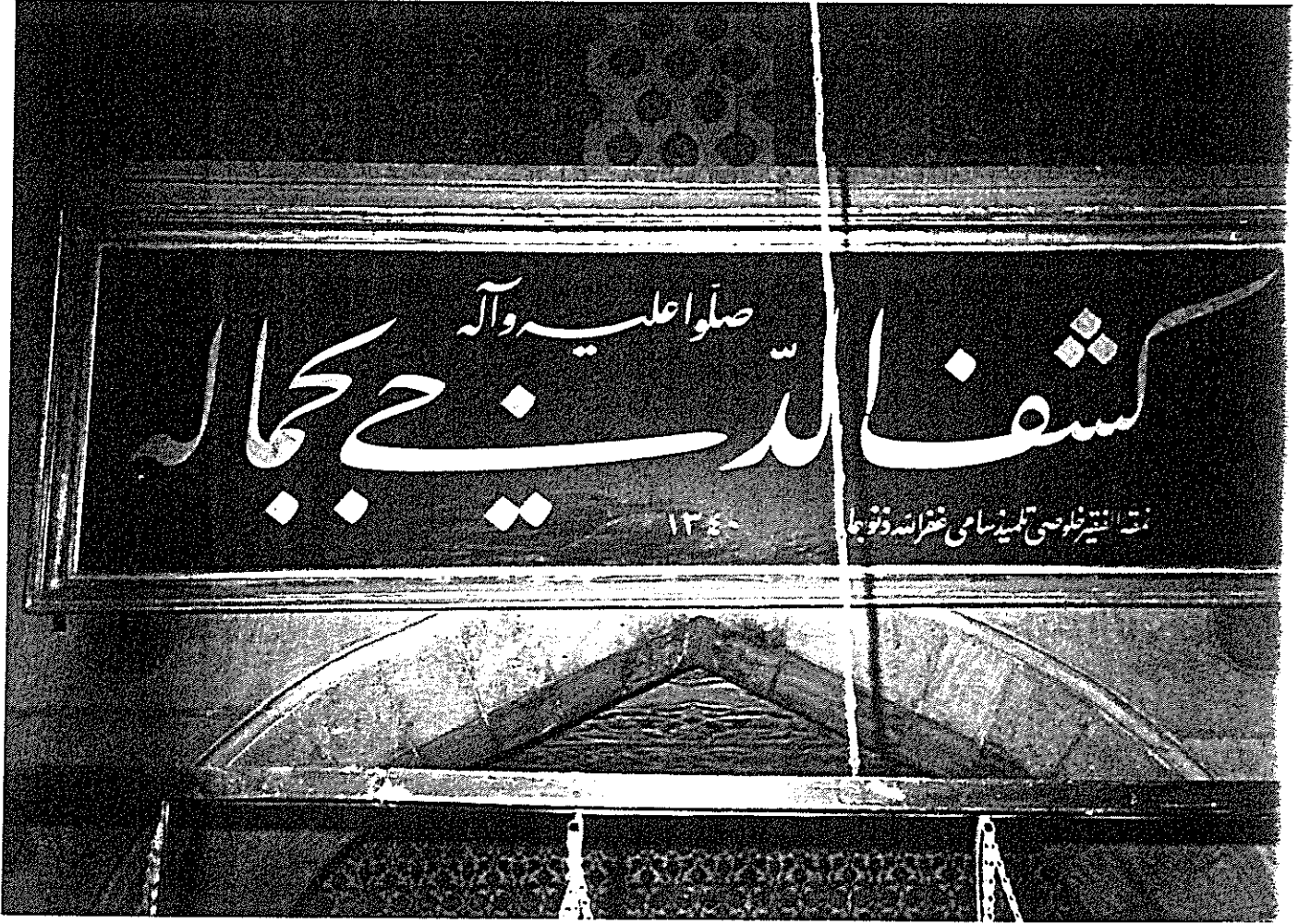

Şekil 29 : Hulusi Efendi'nin 1328/1910 tarihli Sultan Selim Camii hazinesindeki I. Sultan Mecid Türbesinin giriş kapısı üzerindeki celi sülüs yazısı.

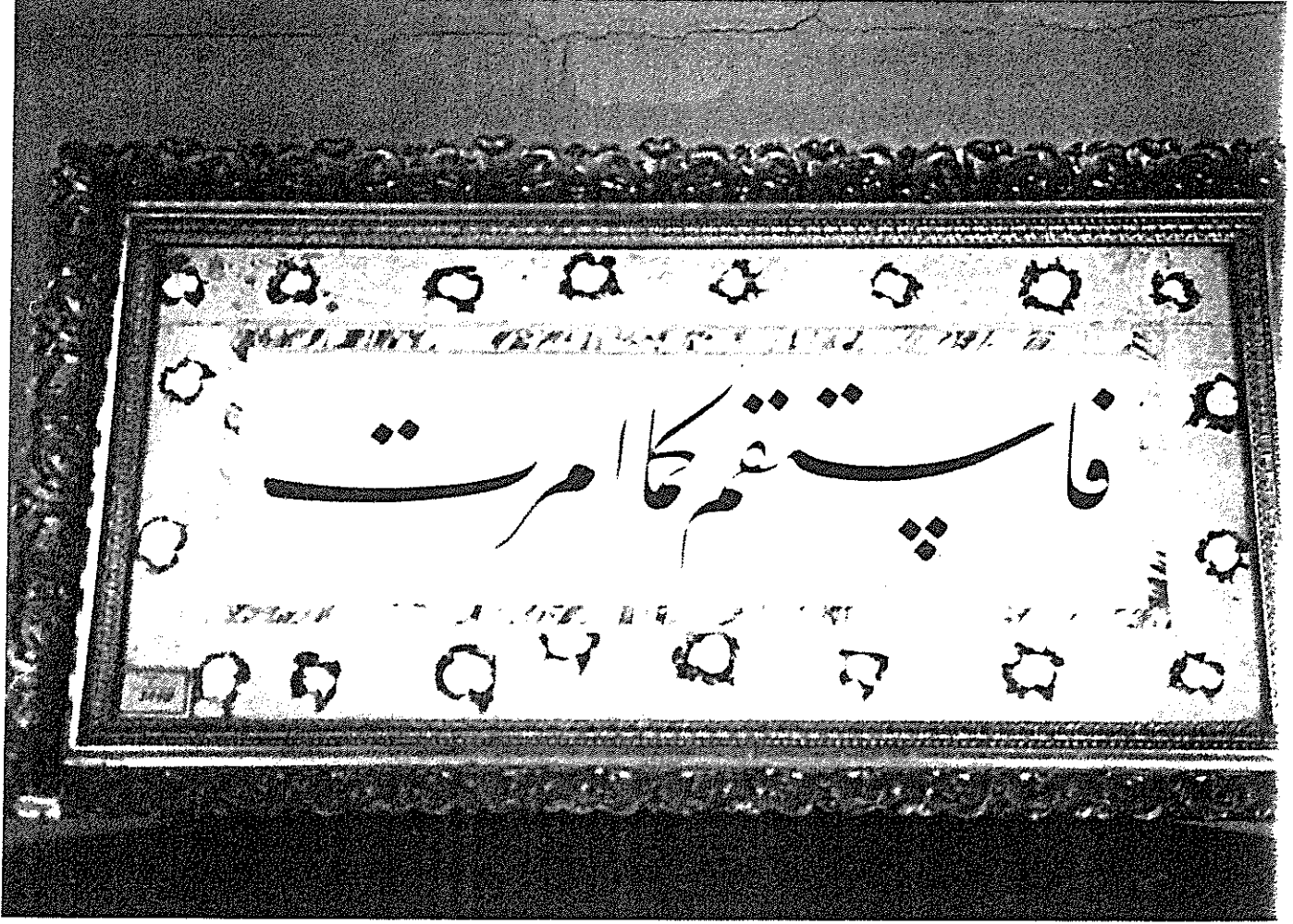

Şekil 30 : Hulusi Efendi'nin 1327 / 1909 tarihli sülüs yazısı.

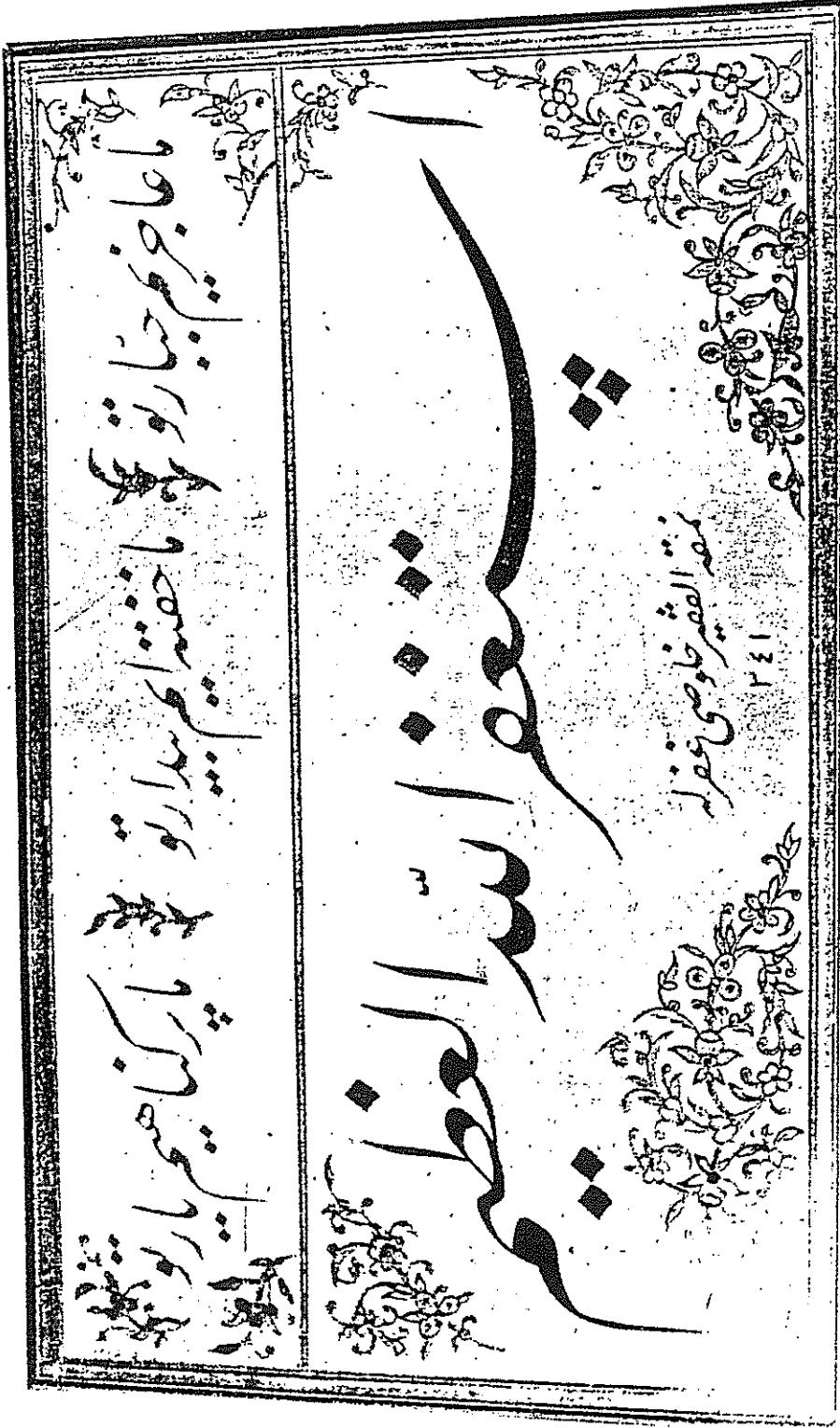

Şekil 31 : Hulusi Efendi'nin 1340/1921 tarihli Sultan Ahmet Camii'ndeki evâsıt dönemi eseri celi ta'lik levhası.

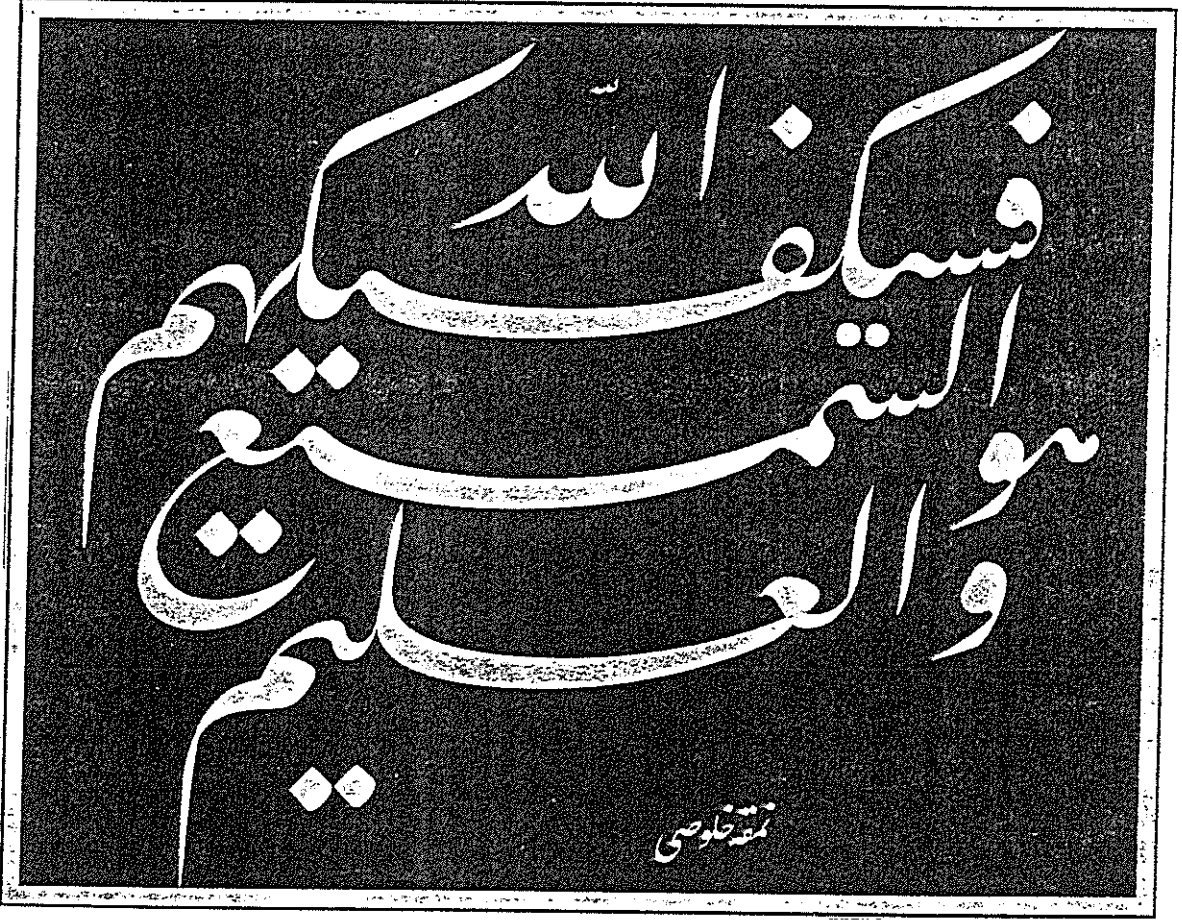
Şekil 32 : Hulusi Efendi'nin Türk-İslam Eserleri müzesindeki 3040 envanter numaralı 1332/1913 tarihli evâsıt dönemi celi ta'lik levhası. (Aslının eb'adı 36x70 cm'dir.)

Şekil 33 : Hulusi Efendi'nin 1341/1922 tarihli ta'lik ve celi ta'lik levhası. Eser Türk

İslam Eserleri Müzesindeki 4669 envanter numaralı evâsıt dönemi eseridir.

(29,5 cmx38,5 cm)

Şekil 34 : Hulusi Efendi'nin tarihsiz bir celi ta'lik levhası.

Şekil 35 : Hulusi Efendi'nin 1322/1904 tarihli Yavuz Sultan Selim Camii'ndeki evâsıt dönemi celi ta'lik levhası.

Şekil 36 : Hulusi Efendi'nin, hocası Sâmi Efendi tarafından sol alt köşesine izin cümlesi yazılmadan kalmış olan ta'lik icazet nâmesi.

Şekil 37 :Hulusi Efendi'nin 1330/1911 tarihli evâhir dönemi eseri olan mâil ta'lik kıt'ası

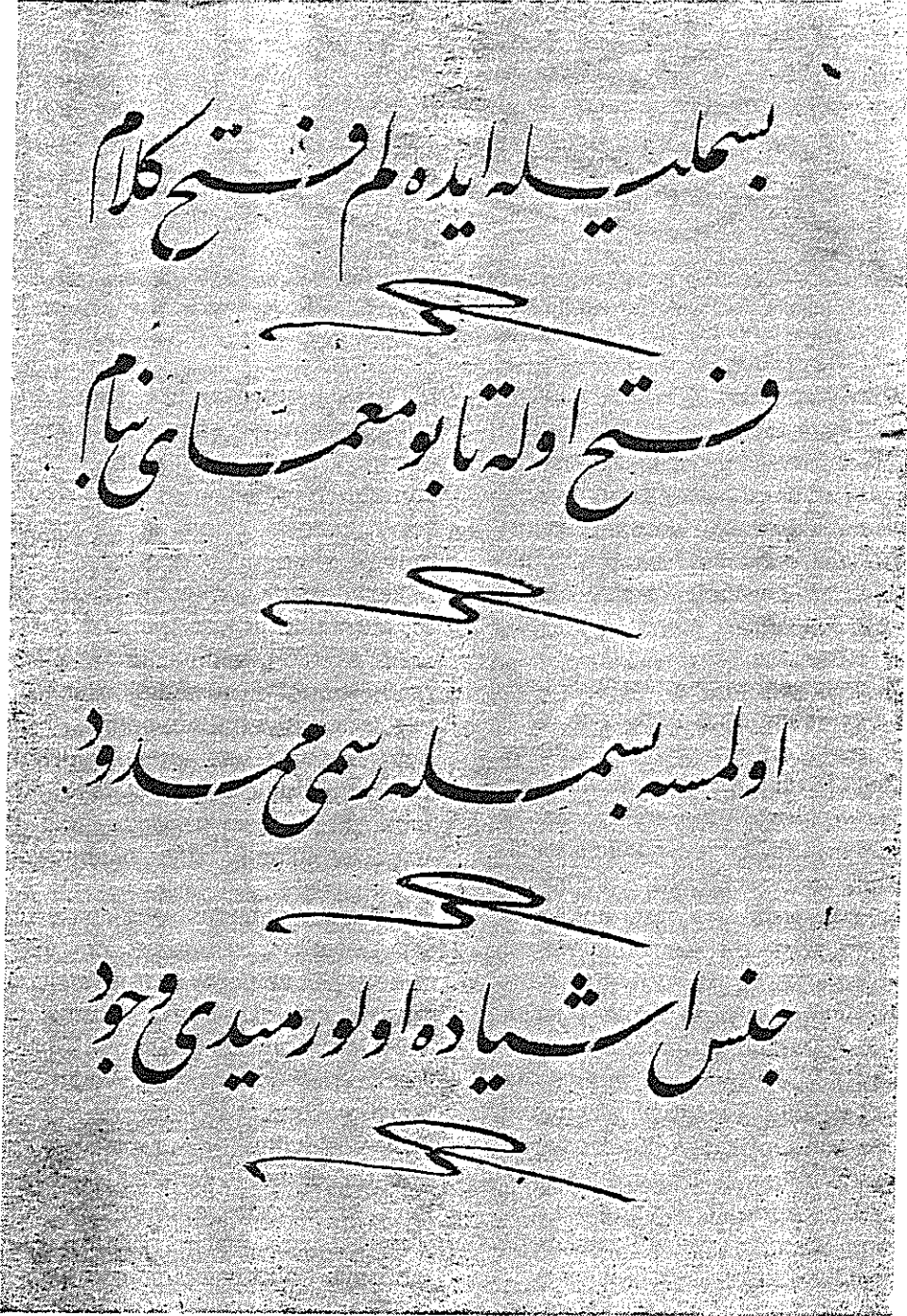

Şekil 38 : Hulusi Efendi'nin 1331?/1912 tarihli evâsıt dönemi eseri.

Şekil 39 : Hulusi Efendi'nin 1352/1933 tarihli evâhir dönemi istifli celi ta'lik levhası.

Şekil 40 : Hulusi Efendi'nin mürekkebat meşki

عرب و عجم علماء

تائب نج فرفرف

فرفرف شرف

فرفرف فرفرف

Şekil 41 : Hulusi Efendi'nin hurûfât meşki.

Şekli 42 : Hulûsi Efendi'nin 1337/1919 tarihli celi ta'lik ile yazdığı Farsç abir beyit.Aslının ebâdı 21x41 cm'dir.

DİĞER ESERLERİ

1. Ankara'da eski Büyük Millet Meclisi binasının toplantı salonundaki "Hakimiyet Milletindir" celi ta'lik levhası.
2. Yavuz Sultan Selim'in türbesinde, Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Türbe-i Selim-i Evvel-i Ziyâret" isimli uzun manzumesinin celi ta'likle yazılmış şekli.
3. Gureba Hastanesi'nin girişinde siyah zemine yapıştırma altınla "Olmaya devlet cihanda devlet bir nefes sıhhat gibi" levhası (1335/1917) tarihlidir.
4. Yenikapı Mevlevihanesinin yanan Semâhânesindeki yazıları.
5. Kâğıthane de İttihat çeşmesinin kitabesi
6. Kâhire'de Maniyel Kasrı'nda, Prens Mehmet Ali'nin yaptırdığı mescidin duvarlarında çini üzerine kuşak halinde yazılmış celi ta'lik "Ezan-ı Muhammedi" yazısı.
7. Türk İslam Eserleri Müzesi'nde 4676 envanter numaralı ta'lik levha eser 1328/1910 tarihlidir. Aslının ebadı 21,5 x 16,5 cm'dir.
8. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnü'l-Emin Hat Koyeksiyonundaki ta'lik levha. Eser 1332/1904 tarihlidir. Aslının ebadı 11x18 cm'dir.
9. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnü'l-Emin Hat Koyeksiyonundaki celi ta'lik levha. Eser 1336/1918 tarihlidir. Aslının ebadı 14x26 cm'dir.
10. Bakırköy'de, Sultan Reşad'ın yaptırdığı bugün Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi olarak kullanılan kışlanın kitabesi.
11. Fatih Camii hazîresi'nin Fatih Türbesi'ne bakan ilk sırada, Maliye Nazırı Ahmed Nazif Paşa'nın 1323/1905 tarihli celi ta'lik kabir kitabesi.

SONUÇ

İslam yazısı bir fikri, bir düşünceyi ifâde vâsıtası olarak kalmamış, aynı zamanda bir sanat dalı olmuştur İslam yazısı estetik değer bakımından zirveye ulaşmıştır.

Yazı, İslâm Medeniyeti'nin gelişmesiyle çeşitlilik arzemiştir Aklâm-ı Sitte denilen bu yazıların her biri bir sanat numûnesidir. Aklâm-ı Sitte 'den sayılmayan, fakat en az onlar kadar sanat değeri taşıyan yazılardan biri de ta'lik yazıdır. Kökü İran'a ait olmakla birlikte Osmanlı hattatlarının elinde zirveye ulaşmıştır. Bu yazıyı son devirde en güzel yazanlardan biri de şüpesiz araştırma konumuz olan Hulûsi Efendi'dir.

Bu araştırmamızda, Hulûsi efendi'nin bir ta'lik hattatı olması hasebiyle giriş bölümünde ta'lik yazının tarihi seyrini verdik. Hulûsi Efendi'nin hayat hikayesini verdikten sonra, onun sanatı ve yazılarını değerlendirdik. Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar kısaca şöyledir: Hulûsi Efendi daha çok ta'lik ve celi ta'likte iştihar etmiştir. Onun bu yazıda özel bir tavrı vardır. Onun yazıları sert görünümünden uzak, bilakis ruh okşayıcı bir özelliğe sahiptir.

Hulûsi Efendi meşk ve hurde ta'liki en mükemmel yazan hattattır denilebilir. Özellikle ta'lik ile hilye yazmakta kimse onun derecesine varamamıştır.

Hulûsi Efendi'nin yazılarında kalem akışı hissedilir. Yazılarında, harfler satıra mükemmel bir şekilde oturmuştur.

Hulûsi Efendi'nin istifli ta'lik yazıları da vardır. Ta'lik istiflerinde bütünü ve onu meydana getiren parçaları ritmik bir şekilde düzenlemiştir.

Hulûsi Efendi'nin yazılarında merkezi, simetrik ve asimetric dengeyi görmek mümkündür.

Hulûsi Efendi'nin yazılarının dik hatlarındaki ritim, harflerin en ve boylarındaki nisbet, keşideler, küplü ve çanaklı harflerin satır üzerindeki dengeli dağılışı gayet mükemmeldir. Bütün yazılarındaki keskinlik, incelik, vuzuh ve akıcılık vasıfları ile kaleme hükmeden kuvvetli bir iradenin varlığı hemen hissedilir. Harfleri sınırlayan çizgiler son derece temiz ve keskindir. Fakat Hulûsi Efendi hayatının son döneminde geçim kaygısıyla estetikten mahrum yazılar da yazmıştır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Mehmet. "Kemal Batanay" **Kubbealtı Akademi Mecmuası**. Sayı 3 (Temmuz 1980), s. 43-50.
- AKSOY, Şule. "Hat Sanatı" **Kültür ve Sanat**. Sayı 5 (Ocak 1977) s. 115-137.
- AKTAN, Ali. **Osmanlı Paleografyası ile Siyasi Yazışmalar**. Erz.A.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Basılmamış Doktora Tezi) 1984, s. 1-84.
- "Ta'lik Yazı ve İbrahim Ethem'in "Ruhu't-Ta'lik"i "**Vakıflar Dergisi** XXIII. Ank. 1994, s. 255-281
- ÂLİ, Mustafa. **Menâkıb-ı Hünerverân** (Nşr. M.Kemal İnal). İst. Matbaa-ı Âmire 1926.
- ALPASLAN, Ali. **Ünlü Türk Hattatları**. Ank. Kültür Bakanlığı Yay. 1992, 147 s.
- "İslam Yazı Sanatı" **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. İst. Çağ Yay. c. XIV, 1989, s. 445-522
- "İslam Yazı Çeşitleri: Nasta'lik" **Sanat Dünyamız**. Sayı 34 (1985) s. 3-11
- "Hattat Hâmid" **Suffe Kültür Sanat Yıllığı**. İst. 1983, s. 395-398
- ARSEVEN, C.Esat. **Türk Sanatı**. İst. Akşam Matbaası 1928, 229 s.
- ASLANAPA, Oktay. **Türk Sanatı**. İst. Remzi Kitabevi 1993, 454 s.
- AYVERDİ, E.Hakkı. **Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı**. İst. Fatih Derneği Yay. 1953, 56 s.
- BALTACIOĞLU, İ.Hakkı. **Türklerde Yazı Sanatı**. Mersin, Kültür Bakanlığı Yay. 1993, 143 s.
- "Ta'lik" **Türk Ansk**. Ank. MEB. 1981.
- "İslam Yazılarının Tarihçesi" **Tedrisât-ı İptidâiyye Mecmuası**. c. III No:20, 1328, s. 65-74
- BARIN, Emin. "Hattat Halim Özyazıcı" **Akademi**. Sayı 3-4 (Haziran 1965) s. 18-19.
- BAYAT, A.Haydar. **Hüsn-i Hat Bibliyografyası**. Ank. Kültür Bakanlığı Yay. 1990, 160 s.
- BİNARK, İsmet. **Eski Kitapçılık Sanatlarımız**. Ank. 1975, 162 s.
- "Türk Hat Sanatı" **Önasya**. IV.cilt. Sayı 42, 1969, s. 18-19
- BOYDAŞ, Nihat. **Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım**. İst. MEB 1994, 159 s.

- DERMAN, M.Uğur. "Hat" **Sabancı Koleksiyonu**. İst. Akbank Yay.1995. s. 14-179.
- "Hat Sanatında Osmanlılar Devri" **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**. İst. İrcica 1992, s. 33-43
- **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**. Ank. Kültür Bakanlığı Yay. 1990, 61 s.
- "Hat" **Türk Ansk.** Ank. MEB 1970, s. 49-60
- "Vefatının Kırkıncı Yılında Hattat Hulûsi Efendi" **Kubbealtı Akademi Mecmuası**. Sayı 1 (Ocak 1980), s. 32-54
- "Ölümünün Ellinci Yılında Hattat Hulûsi Efendi" **Lâle**. Sayı 7 (Aralık 1990), s. 15-20
- "Hulûsi Efendi" **Türk Ansk**, MEB, 1946.
- "Kalem" **İslam Düşüncesi**. c. I, Sayı 3 (Eylül 1967), s. 161-176
- "Kağıda Dâir" **İslam Düşüncesi**. c. I, Sayı5 (Nisan 1968), s. 338-347
- "Hattat Halim Efendi" **İslam Düşüncesi**. c. I, Sayı 6 (Kasım 1968), s. 399-406
- "Çarşambalı Hacı Arif Bey" **Kök**. c. II, Sayı 13 (Mart 1982) s. 14-15
- "Türk Hat Sanatı" **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**. Ank. İşbank Yay. 1993, s. 374-396
- "Mıstar ve Kağıt Makasları" **İlgi**. Sayı 27, 1979, s. 32-35
- "The Art of Calligraphy in İslam" **ARTS The İslamic World**. Volume 4, Number 3, London 1987, s. 81-87
- "Ölümünün 30. Yıldönümünde Reisü'l-Hattâtin Kamil Akdik" **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı 7 (Ağustos 1971), s. 35-41
- FEZÂİLİ, Habibullah. **Atlas-ı Hat**. İsfahan. 1391.
- GÖKBİLGİN, M.Tayyib. **Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî**. İst. 1992, 139 s.
- HABİB, Mirza. **Hat ve Hattâtân**. İst. 1306, 285 s.
- İNAL, M.Kemal. **Son Hattatlar**. İst. MEB 1970, 840 s.
- MORİTZ, B. "Arabistan (yazı) md" **İA**. İst. MEB 1978, s. 498-512
- MUSTAKİMZÂDE, S.Sadettin. **Tuhf-i Hattâtin** (Nşr. M.Kemal İnal). İst. 1928, 856 s.
- NÂCİ, Zeynüddin. **Musavverü'l-Hattî'l-Arabî**. Beyrut, 1974, 420 s.
- NEFESZÂDE, İbrahim. **Gülzâr-ı Sevab** (Nşr. Kilisli Rifat). İst. Güzel Sanatlar Akademisi Neş. 1939, 119 s.

- ÖZCAN, Ali Rıza. "Yesariler ve Sâmi Efendi" **Osmanlı Ansk.** c VI, İst. Ağaç Yay. 1993, s. 116-117, 140-141
- ÖZÖNDER, Hasan. "Hattat Mustafa Halim Özyazıcı ve Yazı Üslûbu" **Türk Kültürü.** Sayı 96 (Ekim 1970), s. 33-41
- ÖZSAYINER, Z.Cihan. "Mevlevi Hattatlar" **IX. Vakıf Haftası Kitabı.** Ank. 1992, s. 125-142
- PAKALIN, M.Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.** İst. MEB 1993
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet. "Medresetü'l-Hattâtin" **Türk Ansk.** Ank. MEB 1975
- RADO, Şevket. **Türk Hattatları.** İst. 1984, 304 s.
- SANAL, Haydar. "Kaybettiğimiz Değerli Sanat Adamı Hafız Kemal Batanay" **Kök.** c I, Sayı 6 (Temmuz 1981), s. 16-17
- SERİN, Muhittin. **Hat Sanatımız.** İst. Kubbealtı Neşriyatı 1982, 192 s.
- "Merhum Hattat Kemal Batanay" **Kök.** c I, Sayı 6 (Temmuz 1981) s. 18
- **Hattat Aziz Efendi.** İst. Kubbealtı Neşriyatı 1988, 119 s.
- "İslam Yazılarının Tarihçesi" **Kök.** c I, Sayı 11 (Eylül 1981) s. 14-15
- "Kemal Batanay md" **DİA.** İst. 1992
- SUBAŞI, M.Hüsrev. **Yazıya Giriş.** İst. Dersaadet Yay. 1987, 128 s.
- "Hamid Aytaç md" **DİA.** İst. 1991.
- "Macit Ayrıl md" **DİA.** İst. 1991.
- "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri" **Elmalılı M.Hamdi Yazır.** Ank. Diyanet Vakfı Yay. 1993, s. 318-330
- SUYOLCUZÂDE, M.Necib. **Devhâtü'l-Küttâb.** İst. Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı 1942, 160 s.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansk.** "Hat". c IV, İst. Dergah Yay. 1977, s. 144-151
- ÜLKER, Muammer. **Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı.** İst. İşbank Yay. 1987, 361 s.
- "Hat Sanatı" **Geleceksel Türk Sanatları.** İst. Kültür Bakanlığı Yay. 1993, s. 307-355
- ÜNVER, Ahmet Süheyl. **Türk Yazı Çeşitleri ve Faydalı Bazı Bilgiler.** İst. 1953, 44 s.
- **Hekimbaşı ve Hattat Kâtipzâde Mehmet Refi' Hayatı ve Eserleri.** İst. Kemal Matbaası 1950, 94 s.

- YAZICI, İsmail. "Hattat Hâmid'le Hastanede Yapılan Son Mülâkat"
Suffe Kùltür Sanat Yıllığı. İst. 1983, s.10-26
- YAZIR, M.Bedrettin. **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde
Kalem Güzeli**. Ank. DİB. Yay. 1981, 246 s.
- **Eski Yazıları Okuma Anahtarı**. İst. 1942, 284 s.
- ZEYDAN, Corci. **Medeniyet-i İslamiyye Tarihi**. Çev. Zeki Meğamiz. İst.
İkdam Matbaası 1328, c III, s. 105-110

ÖZGEÇMİŞ

Bilal Sezer, 1969 yılında İzmir/Ödemiş'te doğdu. İlk öğrenimini köyünde tamamladı. 1986-87 öğrenim yılında Ödemiş İmam-Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1989 yılında girdiği Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1994 öğrenim yılında mezun oldu. Aynı yıl adigeçen Fakültede "Türk Süsleme ve Hat Sanatı" dalında yüksek lisans yapmaya başladı. Halen Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Araştırma Görevlisidir.